

Kyllikki Kosunen

Made in Bangladesh

Etsimessä eettisyys

Tekijä(t) Otsikko	Kyllikki Kosunen Made in Bangladesh – Etsimessä eettisyys
Sivumäärä Aika	44 sivua 30.05.2011
Tutkinto	Muotoilija AMK
Koulutusohjelma	Muotoilun koulutusohjelma
Suuntautumisvaihtoehto	Yrittäjyyspainotteinen vaateussuunnittelu
Ohjaaja(t)	opettaja Tuomas Tiitinen ohjelmajohtaja Tiina Laurila
<p>Globaalissa vaateusteollisuudessa valmistusketju ulottuu moneen maahan. Vaatealan alihankintatuotanto on edullisten tuotantokustannusten vuoksi keskittynyt kehitysmaihin, jolloin tuotanto saattaa tapahtua kulttuurissa, jossa maan oma työlainsäädäntö on olematonta, valvonta vähäistä eikä suurin osa työntekijöistä tunne oikeuksiaan. Tämä antaa joillekin länsimaisille vaateusyrityksille mahdollisuuden kiertää sosiaalista vastuuta, mikä on vaateusteollisuuden valtava, osittain vaiettu ja vähätelty ongelma-alue. Vaateussuunnittelija joutuu myös työssään pohtimaan eettisiä kysymyksiä.</p> <p>Opinnäytetyössäni tutkin yhden kehitysmaan, Bangladeshin, vaateustehdastyöläisen työolosuhteita silloin, kun vaateusyrityksen eettisyys ei yllä tuotannon alimmalle portaalle. Työni esiintuomat epäkohdat: huono kohtelu, riittämättömät palkat, epäinhimilliset työajat, heikko työturvallisuus ja lapsityövoiman käyttö ovat verrattavissa monen muun kehitysmaan vastaavaan toimintaan.</p> <p>Kehitysmaiden vaateustuotannon työolosuhteiden parantamiseksi on luotu maailmanlaajuisia yhteistoimintatapoja, joilla pyritään kehittämään ja valvomaan yritysten sosiaalista vastuuta. Monet kansainväliset kansalaisjärjestöorganisaatiot toimivat oikeudenmukaisemmin tuotettujen vaatteiden puolesta. Yhteiskunta vaatii yrityksiltä yhä enemmän vastuullista toimintaa. Kuluttajien paineen myötä yritysten on reagoitava eettisiin kysymyksiin. Sosiaalisen vastuun kantaminen tuo yritykselle ajan myötä merkittävän kilpailuedun.</p>	
Avainsanat	sosiaalinen vastuu, eettisyys, alihankintamaiden työolosuhteet

Author(s) Title	Kyllikki Kosunen Made in Bangladesh – Ethics in the Funder
Number of Pages Date	44 pages 30 May 2011
Degree	Bachelor
Degree Programme	Bachelor of Design
Specialisation option	Fashion Design
Instructor(s)	Tuomas Tiitinen, Lecturer Tiina Laurila, Programme Director
<p>In the global clothing industry companies inevitably face also ethical problems. The chain of clothing production is long and reaches developing countries, where local authorities might lack the will to respect labour rights and conversely, garment workers do not even know they have rights. This provides an opportunity to the western clothing companies to avoid social responsibility, which causes inhumane working conditions to the garment factory workers.</p> <p>The present thesis focuses on the situation mentioned above in a developing country, Bangladesh. It consists of an interview of activist and photographer Taslima Akhter from Bangladesh. Moreover, literature and Internet research have been conducted in the form of reports news and research articles. Problems highlighted in research such as low salary, long working hours, work safety problems and exclusion of human rights are similar to cheap labour worldwide in subcontracting countries. Many code of conducts and standards are developed to superintend social responsibility. Several international non-governmental organizations actively demand minimum wages and decent work for cheap workforce.</p> <p>Public attention paid to this previously underestimated and silent issue has awakened the customers to call for fairly produced clothes. Clothing companies are pressured to increase social responsibility and improve working conditions of garment workers in Bangladesh as well as colleagues all over the world. Instead of producing more clothes faster and cheaper, the brands and retailers have to develop their business into a more ethical direction.</p>	
Keywords	social responsibility, ethic, garment factory workers

Sisällys

1. Johdanto	1
2. Globaali vaatetusteollisuus	3
2.1 Tuontivaatteet	3
2.2 Vaatetuotannon vapautuminen	4
2.3 Tuotteen hinnan määräytyminen	5
3. Yritysten yhteiskuntavastuu	6
4. Työntekijän oikeudet	9
5. Bangladesh	10
5.1 Maatietous	10
5.2 Työaika ja palkkaus	13
5.2.1 Työaika	13
5.2.2 Palkkaus	13
5.2.3 Palkkataistelu	14
5.3 Työntekijät	15
5.3.1 Nuoret naiset	15
5.3.2 Lapsityö	15
5.3.3 Siirtotyöläiset	17
5.4 Työolosuhteet ja työturvallisuus	19
5.4.1 Tulipalot	20
5.4.2 Manuaalinen hiekkapuhallus	20
5.5 Vapaatuotantoalueet	22
5.6 Ammattiyhdistystoiminta	23
6. Sosiaalisen vastuun ohjeistukset	24
6.1 Yleistä	24
6.2 Puitesopimukset, eettiset ohjeistukset ja GRI	26
6.3 Standardit	27
6.3.1 SA8000	27
6.3.2 ISO 26000	28
6.3.4 BSCI	28
6.4 Auditointitoiminta	29
7. Kansalaisjärjestöt	30
7.2 Clean Clothes Campaign	31
7.3 Finnwatch	32
8. Alkuperämaa tuntematon	32
9. Pohdintaa	33
Lähteet	37

1 Johdanto

Yhdistyneiden kansakuntien YK:n yleiskokous on julistanut vuodet 2005 - 2014 kestävä kehityksen koulutusta edistäväksi vuosikymmeneksi korkeakouluissa. Julkilausuman mukaan kestäväällä kehityksellä on kolme yhtä tärkeää ja toisiaan tukevaa ulottuvuutta: ekologinen, taloudellinen ja sosiaalis-kulttuurillinen.

Ekologisuudesta on tullut vuosien myötä huomionarvoinen tekijä vaatetuotantoprosessin suunnittelussa, mutta eettisten asioiden esiin tuominen vie yhä epämukavuusalueelle ja näkökohdista harvoin syntyy rakentavaa dialogia.

Metropolia kouluttaa vaatetussuunnittelijoita toimimaan kansainvälisellä vaatetusalaalla käsittäen koko tuotantoketjun ympäri maailmaa. Suuntautumisvaihtoehtomme englanninkielisen koulutusesittelyn mukaan vaatetussuunnittelijan on pystyttävä tekemään esteettisyyden ja taloudellisuuden lisäksi myös eettisesti asianmukaisia ratkaisuja. Tämä ammattilaiselle esitetty eettisyyden vaatimus johdatti minut pohtimaan sen tosiasiallista merkitystä käytännön työelämässä ja suomalaisessa vaatetustuotannossa.

Nykyään monimutkainen vaatteiden valmistusketju ulottuu monenlaiseen kulttuuriin. Kirjoitan vaatetusteollisuuden globalisoitumisesta tutkimukseni toisessa luvussa. Vaatetusalan alihankintatuotanto on edullisten tuotantokustannusten vuoksi keskittynyt kehitysmaihin. Globaalissa yritystoiminnassa ja yhteistyössä toimitaan tällöin sellaisissa maissa, missä työlainsäädäntö ja valvonta on puutteellista eikä suurin osa työntekijöistä tunne oikeuksiaan. Vaatteen, jonka suunnittelumaassa ihmisoikeudet ovat lähes itsestäänselvyksiä, saatetaan ommella maassa, jossa työntekijälle ei anneta mitään arvoa. Tuotantomaan työntekijöiden huono kohtelu, epäinhimilliset työolosuhteet, lapsityövoiman käyttö ovat tekijöitä, joita on helppo olla huomioimatta niiden kaukaisuuden vuoksi. Paikallisen maan viranomaisilla ei aina ole tahtoa, taitoa tai mahdollisuutta toteuttaa asiallisia työolosuhteita, jolloin maassa toimivan ulkomaalaisen yrityksen on hyvin helppo laistaa yhteiskuntavastuusta. Kysymyksessä on vaatetusalan valtava, osittain vaiettu ja vähätelty ongelma.

Aiheeni valinnan pohjana on kiinnostukseni tähän eettiseen kysymykseen. Halusin perehtyä yhden alihankintamaan, Bangladeshin, vaatetustehtaan työntekijöiden työ-

olosuhteisiin ja niiden taustalla osaltaan vaikuttaviin kaupallisiin tekijöihin. Tarkoitukseni on syventää kaukaa kaikuna kantautuvaa tietoa maailman merkittävimmän valmisvaatteiden tuontimaan vaatetustuotannon epäkohdista, jotka ovat rinnastettavissa myös muiden vastaavien maiden tuotanto-olosuhteisiin. Olen ollut tutkimusaiheeni tiimoilta sähköpostitse kirjeenvaihdossa bangladeshilaisen yhteiskunta-aktivistin ja yhteiskunnallisiin aiheisiin erikoistuneen ammattivalokuvaaja Taslima Akhterin kanssa ja saanut näin ensiarvoista tietoa työoloista paikallisissa vaatetustehtaissa.

Vaatetustehtaan työntekijän työ liittyy olennaisesti myös vaatetussuunnittelijan työhön, sillä joku ompelija ompelee jonkun suunnittelijan suunnitteleman vaateen. Vaatetussuunnittelija voi toimia myös muissa vaate- ja muotialan kaupallisissa tehtävissä, jolloin hän todennäköisesti on jollakin tasolla tekemisissä myös alihankintaprosessin kanssa. Viimeistään kuluttajana jokainen tulee liitetyksi alihankintana tuotetun tuotteen valmistusketjuun ja sen eettisiin kysymyksiin. Valmistuvana vaatetussuunnittelijana haluan paitsi olla tietoinen myös ymmärtää ne eettiset tekijät, joita joudun väistämättä kohtaamaan vaatetusalan kansainvälisessä toimintaympäristössä. En halua olla tietämättäni osallisena tuotantoprosessissa, jossa jonkun tuotantoportaan työntekijöiden kohtelu ja työolosuhteet eivät täytä ihmisarvoisen työn kriteerejä.

Esittelen tutkimukseni kolmannessa luvussa yhteiskuntavastuun periaatetta ja neljännessä jaksossa työntekijälle yleismaailmallisesti kuuluvia oikeuksia. Viides luku kokonaisuudessaan valaisee bangladeshilaisen vaatetustehtaiden työoloja sellaisena, kuin ne pahimmillaan ovat.

Miksi juuri Bangladesh? Bangladeshin valmisvaatevienti on kasvanut räjähdysmäisesti viiden viime vuoden aikana ja kasvaa edelleen. Bangladesh on Suomen neljänneksi suurin vaatteiden tuontimaa. Kaupallisen alan sosiaalisen vastuun ohjeisto BSCI määrittelee sen riskimaaksi eli työlainsäädäntö on puutteellista tai heikosti valvottu. Maasta tuotuihin vaatteiden tuotantoon sisältyy lapsityövoimariski eli tuotteen valmistamiseen on saatettu käyttää lapsityövoimaa. Vaatetustehtaan työntekijän palkka on alakohtaisesti maailman alhaisin. Tiedot maan vaatetusteollisuuden huonoista työoloista ovat alkaneet saapua tavallisenkin kuluttajan ulottuville.

Bangladeshin ja muiden kehitysmaiden vaatetustuotannon työolojensuhteiden parantamiseksi on luotu sekä maailmanlaajuisia että eurooppalaisia yhteistoimintatapoja, joilla pyritään kehittämään ja valvomaan yritysten sosiaalista vastuuta. Esittelen tutkielmani kuudennessa luvussa sosiaalisen vastuun säännöstöjä ja muutamia keskeisiä yhteiskuntavastuun mittareita.

Toisinaan alihankintana työtä teettävät länsimaiset yrityksetkään eivät noudata suosituksia, ohjeistuksia tai lakeja. Kansalaisaktivismiin myötä epäkohdat saattavat kuitenkin saada niin suuren huomion julkisuudessa, että yrityksen on järkevintä puuttua epäeettiseen toimintaan. Monet kansainväliset kansalaisjärjestöorganisaatiot, joita käsittelen tutkielman seitsemännessä luvussa, tekevät työtä vastuullisemman vaatetustuotannon puolesta, millä on ollut ja tulee olemaan vaikutusta esimerkiksi Bangladeshin vaateteollisuuden olosuhteisiin.

Tutkielmani kahdeksas luku koskee alkuperämerkintöjen roolia ja viimeinen pohdintajakso sisältää aihepiiristä nousseita ajatuksia katseen suuntautuessa samalla tulevaisuuteen.

Lähdeaineistoni koostuu kirjallisuudesta, verkkodokumenteista, tutkimuksista, raporteista ja uutisartikkeleista sekä Taslima Akhterin haastattelusta ja kirjeenvaihdosta hänen kanssaan.

2 Globaali vaatetusteollisuus

2.1 Tuontivaatteet

Ulkomaankauppatilastojen mukaan Suomen kauppojen vaaterekeillä olevista tuotteista noin viisi prosenttia tulee Bangladeshista. Kuitenkin vuonna 2010 (tammikuusta lokakuuhun) Bangladesh oli neljänneksi yleisin Suomeen tulevien vaatteiden alkuperämaa, vaatteiden tuonnin arvo on 15,2 miljoonaa euroa ja koristekankaiden tuonnin arvo on 185 000 euroa. Eniten vaatteita tuotiin Kiinasta, Ruotsista ja Turkista. Suomeen tuotavista vaatteista 36 % tulee maista, joissa käytetään lapsityövoimaa. Yksi näistä maista on Bangladesh. Suomeen tuotavista tuotteista eri maissa lapsityövoimaa on käytetty

vaatteiden ja koristekankaiden valmistuksessa. (Saaritsa 2011,11; Ihmisoikeudet.net 2002.)

2.2 Vaatetuotannon vapautuminen

Vaatekauppa on yksi globaalista taloudesta huomattavasti hyötyvä bisnes. Suuret vaateketjut tekevät merkittävää tulosta tarjoamalla länsimaisille kuluttajille halpoja vaatteita tiheään vaihtuvilla mallistoilla. Maailman kauppajärjestön WTO:n sopimus tuontikaupan säädöksistä ja rajoituksista, joihin kuuluivat mm. tullit ja kiintiöt, päättyi vuonna 2005. Maailmankaupan vapautumisen myötä pääoma ja tuotanto liikkuvat entistä esteettömämmin ja nopeammin, mikä suosii halpojen tuotantokustannusten maita kuten Bangladeshia. (Jansa 2007.)

Maailmankaupan vapautumisen taustalla on ajatus sen luomasta mahdollisuudesta tehokkaan talouskasvun saavuttamiseksi, joka toisi vaurautta kaikille maailman kansalaisille. Globalisaation myötä kehitysmaiden työntekijöiden asema on sekä parantunut että huonontunut. Toisaalta lisääntyneen kaupan johdosta suuri määrä ihmisiä on noussut ylös köyhyydestä. Varjopuolena vanhat työpaikat ovat kadonneet ja uudet edellyttävät usein raatamista nälkäpalkalla epäinhimillisissä oloissa. (Ristelä 2007; Nilsson 2008.)

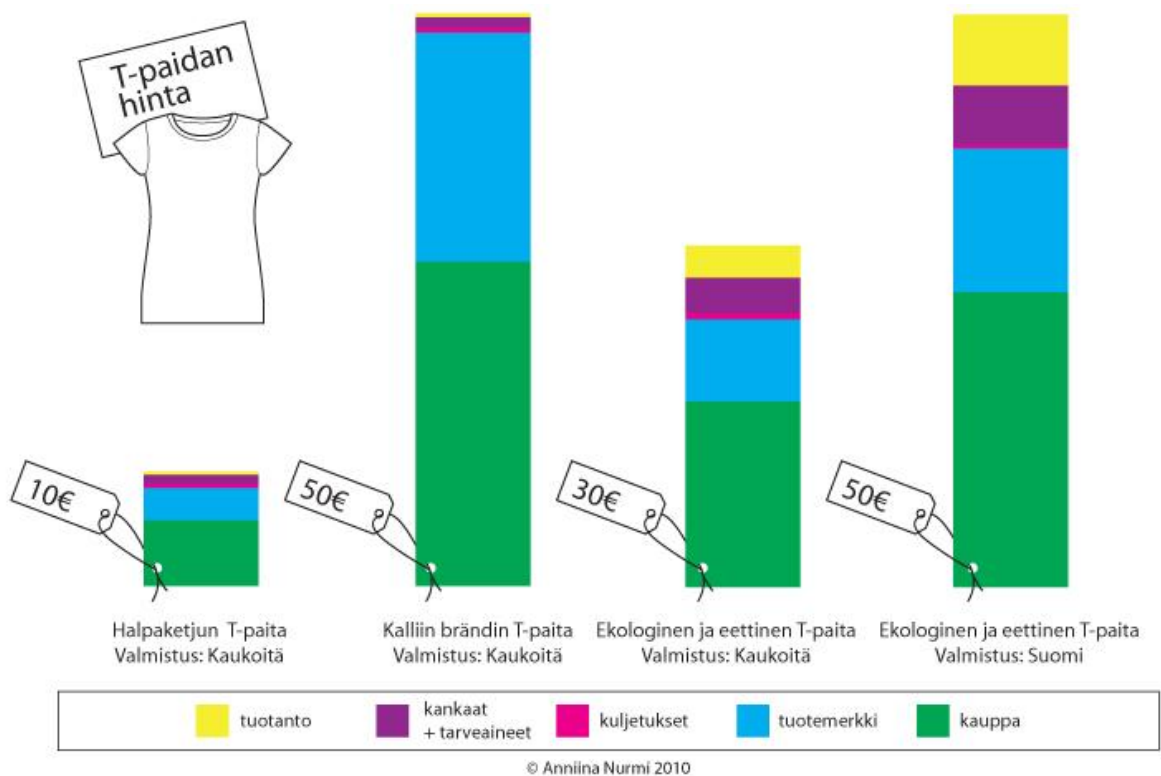
Pikamuodin myötä vaatteiden valmistukseen käytetty aika on lyhentynyt kolmanneksella viimeisen viiden vuoden aikana. Trendit vaihtuvat nopeammin, sesonkien määrä vuodessa on lisääntynyt ja tilausmäärät ovat pienentyneet. Myymälät pystyvät viiva-koodiskannauksen ansiosta tilaamaan tuotteet valmistajilta vain muutamaa päivää ennen sen loppumista. Varastot voidaan pitää pieninä, mutta pikatilaukset aiheuttavat usein kehitysmaissa sijaitsevien tehtaiden työntekijöille entistä pidempiä työpäiviä. (Jansa 2007; Moilala 2006,5.)

Pääoman ja tuotteiden liikkumisvapaus mahdollistaa tuotannon siirtämisen aina sinne, missä on edullisinta. Kiina ja Thaimaa ovat menettäneet valtavasti vaatetusteollisuuden asiakkaita työvoimakustannusten nousun myötä. Pienikin säästö tuottaa merkittävää voittoa, kun tuotannon volyyymi on suuri. Vaateketjut kilpailuttavat alihankintatehtaita myös internetissä tapahtuvan nettihuutokaupan kautta, jopa mallistojen eri osat saate-

taan kilpailuttaa eri puolilla maailmaa. Tarjouksen saa luonnollisesti se, joka tekee tuotteet halvimmalla. Kehitysmaissa tehtaiden välinen kilpailu on tiukka, tilaukset vaikuttavat tehtaiden perustamiseen ja lopettamiseen. (Jansa 2007; Samath 2011; Moilala 2006,5.)

2.3 Tuotteen hinnan määräytyminen

Tuotteen hinta jakautuu tuote- ja kuljetuskustannuksiin sekä tuotemerkin ja kaupan hintakertoimiin.

Kuva 1. T-paidan hinnan määräytyminen (Nurmi 2010).

Kuten kuva 1 kertoo, kaupalle jää yleisesti 50-60 % tuotteen hinnasta. Halvan tuotantokustannustason maassa tehdyn tuotteen myyntihinnasta Suomeen voi jäädä jopa 80 %. Kauppa ostaa vaatteiden tuotemerkiltä 40 %:lla vaatteiden hinnasta, josta puolet jää tuotemerkille ja puolet jakautuu materiaali-, kuljetus- ja tuotantokustannuksiin, missä on mukana kankaan leikkaus, ompelu, värjäys, painatukset ja viimeistelyt. Kaukoitāssä tuotetun ekologisen ja eettisen paidan tuotantokustannuksia lisäävät tuotannon valvomisesta eli sertifikaatioista aiheutuvat kustannukset. (Nurmi 2010; Moilala 2006,5.)

Tuotannon kustannusten osuus on vähäinen tuotteen hinnasta. Palkkakustannukset ovat 0,5-5 % tuotteen jälleenmyyntihinnasta. Vaikka palkkoja korotettaisiin puolella, kustannusten kokonaisvaikutus tuotteen hintaan on vain 5 %. Esimerkiksi 50 euroa maksavan vaatteiden hinta nousisi 2,50 euroa. Yksi vaihtoehto on kustantaa palkkojen korotus yrityksen katteesta. (Puhtaat vaatteet 2011b.)

3 Yritysten yhteiskuntavastuu

Osakeyhtiölain 1 luku 5 § (Osakeyhtiölaki 2006) toteaa: ”Yhtiön toiminnan tarkoituksena on tuottaa voittoa osakkeenomistajille”. Eräs nimekäs suomalaisen pörssiyrityksen johtaja totesi julkisesti em. lain pykälässä olevan kaikki, mitä yhtiöiltä edellytetään. Tämä edustanee yritystoimintaa koskevien periaatteiden yhtä ääripäätä. Yritystoiminnan perusajatus on lisäarvon saavuttaminen, mutta nykyään toimintamenetelmät tavoitteen saavuttamiseksi edellyttävät yhä useammin arvokeskustelua. Oikeustieteessä puhutaan myös ”valistuneesta tavasta” tavoitella voittoa, jolloin yhtiö toimii kunnioittaen asianmukaiselle liiketoiminnalle asettamia kaikkia pelisääntöjä, mikä tarkoittaa esimerkiksi kohtuullisten palkkojen maksamista ja asiallisten työolojen edellyttämistä myös alihankintatasolla. Yhteiskuntavastuullisen toiminnan periaate voidaan kirjata yhtiöjärjestykseen, jolloin yrityksen toimintamenetelmien tulee kestää myös eettinen tarkastelu. (Tapanainen 2010.)

Yrityskulttuuri kertoo yrityksen totutusta toiminnasta, joka käsittää yrityksen arvot, periaatteet ja toimintatavat. Kunkin yrityksen kulttuuri vaikuttaa myös yksilön toimintaan. Yrityskulttuuri vaikuttaa myös yrityksen ulospäin näkyvän imagon luonteeseen. (Könnölä & Rinne 2001,34-35.)

Yhteiskuntavastuu-nimen edeltäjänä voidaan pitää käsitettä ”kestävä kehitys”, joka määriteltiin YK:n maailmankomission eli ns. Brundtlandin komission vuonna 1987 Yhteinen tulevaisuutemme - raportissa. Sen mukaan taloudellinen kehitys ei ole mahdollista ilman sosiaalista ja ekologista kehitystä ja kehitys on kestävä, kun se tyydyttää ihmisten nykyiset tarpeet vaarantamatta tulevien sukupolvien mahdollisuutta tarpeidensa tyydyttämiseen. (Könnölä & Rinne 2001, 19; Tapanainen 2010.)

Aikaisemmin yhteiskuntavastuuta on tarkoitettu puhuttaessa myös yrityksen etiikasta. Elinkeinoelämän keskusliiton EK:n jäsenyrityksien käyttämiä käsitteitä ovat hyvä yritys-kansalaisuus, kestävä kehitys mukainen yritystoiminta ja yritysvastuu. (Kallio & Nurmi 2006; EK 2006.)

Yhteiskuntavastuun määritelmä voidaan jakaa kolmeen kategoriaan: ympäristöstä kannettavaan, taloudelliseen ja sosiaaliseen vastuuseen. Näistä viimeksi mainittu on ehkä haastavin ja hankalimmin toteutettavissa ja valvottavissa. (Tapanainen 2010.)

Suomen standardisoimisliiton SFS:n mukaan sosiaalisen vastuun lähestymistavat voidaan jakaa neljään kategoriaan (SFS ry 2006,11):

1. Passiivisessa lähestymistavassa yrityksen toiminta on lähinnä ongelmanratkaisua, jolloin yritys ei vastaa vaatimuksiin ennen kuin viranomaiset ja muut sidosryhmät painostavat toimintatapojen muutoksiin. Toimintatapoja muutetaan vasta yhteiskunnallisen paineen tai vaatimusten edessä.
2. Reaktiivisessa lähestymistavassa keskitytään lähinnä riskien minimointiin ja ehkäistään mahdollisia yrityksen arvoa ja mainetta vahingoittavia ekologisia ja sosiaalisia riskejä. Toimintatapoja muutetaan vain sellaisilla sektoreilla, joiden kuluttajan tai yhteiskunnan arvellaan kiinnittävän ennen pitkää huomiota.
3. Aktiivisen lähestymistavan omaava yritys toimii innovatiivisesti oivaltaen yhteiskuntavastuun strategiset mahdollisuudet markkinoilla. Yhteiskuntavastuulliset tekijät otetaan huomioon jo yritysstrategiassa.
4. Proaktiivinen lähestymistapa tarkoittaa yhteiskuntavastuullista toimintatapaa, jolloin olemassa olevien tarpeiden huomioon ottamisen lisäksi yritys muovaa kestäviä elintapoja ja liiketoimintaa yhdessä sidosryhmien kanssa, joka pitkän tähtäimen suunnittelulla tuo kilpailuetua.

Vastuullisessa liiketoiminnassa yritys pyrkii avoimeen ja läpinäkyvään toimintaan kunnioittaen ihmistä ja luontoa. Taloudellinen tulos syntyy ottamalla huomioon myös ihmis-oikeudet, ympäristösuojelulliset näkökohdat ja ympäröivän yhteiskunnan vaatimukset. Yritys ei käytä kyseenalaisia keinoja voiton saavuttamiseksi. Vastuun kantaminen siis vaikuttaa siihen, mitä tehdään ja miten tehdään. Yhteiskuntavastuusta kertoo yksiselitteisesti se, miten sanat ja teot vastaavat toisiaan. (Tapanainen 2010; Kallio & Nurmi 2006; Könnölä & Rinne 2001,9.)

Taitamattomasti johdetun yrityksen heräämiseen oman toiminnan vastuulliseen tarkasteluun tarvitaan usein ulkopuolinen herättäjä – media- ja painostuskampanjat, negatiivinen julkisuus tai jopa oikeustapaukset, jolloin vasta lainsäätäjien, median tai asiakkaiden painostus pakottaa yrityksen panostamaan yhteiskunnallisesti tärkeisiin asioihin. (Könnölä & Rinne 2001,21-22.)

Kysymys vastuun vapaaehtoisuudesta tai lailla säädeltävyydestä jakaa myös mielipiteitä. Esimerkiksi Euroopan komissio ja elinkeinoelämä haluavat antaa vastuun yrityksille itselleen. Jokainen saa itse päättää, miten vastuunsa kantaa ja sitä valvoo. (Tapanainen 2010.)

Suomalaista yritystoimintaa ohjaavat erilaiset lait ja asetukset. Lisäksi Suomi on hyväksynyt kehitystä, ihmisoikeuksia, työelämän perusnormeja ja ympäristöä koskevia kansainvälisiä sopimuksia ja sitoumuksia, jotka koskevat myös ulkomailla toimivia yrityksiä. Finwatchille lähettämässä 10-vuotisen toiminnan onnitteluviestissä presidentti Tarja Halonen (2011) toteaa, että kansainvälistyneen yritystoiminnan myötä suomalaisten yritysten yhteiskunnallinen vastuu on kasvanut maamme rajojen ulkopuolelle. (Tapanainen 2010.)

Suurimmat ja ongelmallisimmat yhteiskuntavastuukysymykset liittyvät globalisaatioon ja tuotannon siirtymiseen maihin, joissa työvoima on puoli-ilmaista ja työsuojelu- ja ympäristölakeja ei ole ollenkaan tai niiden valvonta on olematonta. Maassa toimitaan maan tapaan. Mitä kauemmaksi pääkonttorista mennään, sitä merkityksettömämmäksi saattaa sosiaalinen vastuu muodostua. Hikipajoihin ja koteihin ulottuva alihankintaketju jää usein valvomatta niiltäkin brändeiltä, jotka julistavat tuotteidensa eettisyyttä.

Yhtiöiden ei tarvitse pelätä vuokratyöläisen lähtevän vaatimaan oikeuksiaan. (Tapanainen 2010.)

Suomessa yrityksen yhteiskuntavastuuasioita johtaa usein sama henkilö kuin ulkoista viestintääkin, joten monesti raportointi tähtää lähinnä yrityskuvan kiillottamisen myötä kasvaviin markkinoihin kuin todelliseen itsearviointiin ja toiminnan kehittämiseen. ”Viherpesun” rinnalle on tullut termi ”sinipesu”, joka tarkoittaa yrityksen pyrkimystä yhdistää mielikuvallisesti imagonsa ja toimintansa YK:n edustamiin arvoihin ja siniseen loagoon. Arvostelun kohteena ovat ensisijaisesti sellaiset yritykset, jotka osallistuvat YK:n Global Compact- hankkeeseen, mutta toiminta ei tarkemmin tarkasteltuna täytä suositteluja kriteerejä. YK:n Global Compact on yrityksille suunnattu kumppanuushanke, johon osallistuvat maat ovat sitoutuneet noudattamaan kansainvälisiä ihmisoikeuksia, työntekijöiden oikeuksia ja ympäristönsuojelua. Hankkeen yritykset saavat mainostaa yhteistyötään YK:n kanssa ja käyttää sen logoa joissain julkaisuissaan. (Tapanainen 2010, Laitila & Lauronen 2003, 9.)

4 Työntekijän oikeudet

Kansainvälinen työjärjestö ILO (International Labour Organization) on järjestö, jonka toiminta tähtää työelämän kehittämiseen ja yhteiskunnallisten olojen parantamiseen. Se perustettiin vuonna 1919, toiminta YK:n erityisjärjestönä alkoi vuonna 1964. Suomi liittyi sen jäseneksi vuonna 1920. (Työ- ja elinkeinoministeriö 2011.)

ILO:n tehtävänä on kansainvälisten työelämän normien luominen ja valvonta. Järjestön mukaan köyhyyden poistamiseen tarvitaan ihmisarvoinen työ (decent work), jonka perustana on turvatut oikeudet ja elämiseen riittävä palkka (living wage). Jälkimmäinen tarkoittaa ilman jatkuvilla ylipitkillä työpäivillä ansaittua palkkatasoa, jolla keski-suuri perhe pystyy kustantamaan peruselintason käsittäen asumisen, ruoan ja terveydenhoidon siinä kansantaloudessa, jossa perhe elää. (Berghäll 2011.)

Työntekijöiden oikeuksien perustana ovat ihmisoikeudet. Työelämän yleismaailmallisten perusoikeuksien julistus hyväksyttiin 1998. Julistuksessa on viisi perussopimusta, jotka ovat järjestäytymisvapaus ja oikeus neuvotella kollektiivisesti sekä pakkotyön, lapsityön

ja syrjinnän kieltö. Lisäksi inhimillisille työolosuhteille on asetettu lisävaatimuksia, joita ovat vähimmäispalkka, työsuojelu ja työterveydenhuolto, työaika korkeintaan 48 tuntia viikossa ja ylitoita korkeintaan 12 tuntia viikossa, oikeus kirjalliseen työsuopimukseen sekä työnantajan aloitteesta tapahtuvan työsuhteen päättämistä aiheutuvat seuraukset. (Finnwatch 2011.)

Kansainvälisillä periaatteilla pyritään vaikuttamaan kansallisiin työnormeja koskeviin järjestelmiin. Normien ratifioiminen eli allekirjoittaminen ei tapahdu yritystasolla vaan maakohtaisesti. Ratifioimalla valtio saattaa sopimuksen osaksi kansallista lainsäädäntöä. Toteutumisesta on velvollisuus raportoida ILO:lle joka toinen vuosi. Myös ratifioimattomat maat joutuvat raportoimaan toimista, joilla ne pyrkivät toteuttamaan sopimusten sisältämiä periaatteita. (Berghäll 2011.)

Kehitysmaissa työntekijöiden oikeuksien toteutuminen on usein olematonta, sillä usein paikallisen tason näkemys on hyvin erilainen verrattuna sivistysvaltioiden työläinsäädäntöön. Ihmisten äärimmäinen köyhyys sekä tietämättömyys omista oikeuksistaan tekevät heistä puolustuskyvyttömiä. Monelle länsimaiselle yritykselle tämä tarjoaa mahdollisuuden käyttää hyväkseen löyhää lainsäädäntöä ja ihmisten hädänalaista asemaa. Yksi vaatetusteollisuuden villi länsi on Bangladesh.

5 Bangladesh

5.1 Maatietous

Bangladesh on väestöltään maailman seitsemänneksi suurin, asukkaita 164,43 miljoonaa (2010). Elinajanodote sekä miehillä että naisilla on 66 vuotta. Bangladesh on maailman köyhimpiä maita. 20 % väestöstä on ilman puhdasta vettä. Bruttokansantulo (BKTL) henkeä kohti on 1587 USD (vrt. Suomi 33 872 USD). (Ulkoasiainministeriö 2010 ja 2011.)

Valtiomuoto on kansandemokraattinen tasavalta. Korruptio on vähentynyt, mutta on yhä vallitseva käytäntö kaupanteossa. (SASK 2010b.)

Bangladeshin pääteollisuustuotteet ovat mm. puuvillatekstiilit, juutti, vaatteet. Bangladeshin vaateustuotteiden vienti on kasvanut jatkuvasti 90-luvulta lähtien, nykyisin neljä viidestä vientituotteesta ovat vaatteita. Vuodesta 2009-2010 viennin kasvu oli 25 %. Vuosina 2006-2009 työvoiman määrä kasvoi 8,5 %. Tärkeimmät vientikauppakumppanit ovat USA 23%, Saksa 13%, UK 9,1%, Ranska 5,5%, Belgia 4% . Maan alhaiset tuotantokustannukset vaikuttavat siihen, että tekstiilitehtaat voittavat tärkeitä tarjouskilpailuja valmistussopimuksista. (Niskakangas 2010; Ulkoasiainministeriö 2010; BGMEA 2010.)

Valmisvaatetehtästuotanto alkoi Bangladeshissa vuonna 1978. Nykyisin siellä toimii 4500 vaateustehdasta, jotka työllistävät yli kolme miljoonaa työntekijää. Pieniä työpaikkoja ja kotona tehtyä työtä ei voida virallisesti kartoittaa. Tuotanto on lähes 80 % bruttokansantuotteesta. 1,5 miljoonaa työpaikkaa on suoraan riippuvainen vaateusvientituotannosta. (Akhter 2011.)

Tekstiili- ja vaateusteollisuus ry teetätti vuonna 2009 Bangladeshin, Sri Lankan, Intian ja Nepalin vaateusteollisuutta koskevan markkinatutkimuksen. Vaatevalmistuksen työvoimakustannukset Bangladeshissa vuonna 2007 olivat 0,15 e/h (vrt. esim. Intia 0,35 e/h, Kiina 0,75 e/h), hinta sisältää sosiaalimaksun. Tuotannon valmistaminen ja kuljetus eli läpimenoaika oli 90-100 vuorokautta (vrt. Intia 40 vrk, Kiina 75 vrk.) Työn vaatimaton tuottavuus oli myös huomattavaa verrattuna muihin vertailukohteisiin. (Kala, Paananen, Perälä & Perälä 2009.)

Markkinatutkimuksen SWOT-analyysi Bangladeshin vaateusteollisuudesta (Kala ym. 2009):

Vahvuudet ovat halpa ja riittävä työvoima, viranomaisten myönteinen asenne ulkomaisiin investoijiin, vahva pohja tekstiili- ja vaateusteollisuudessa, alhaiset energiakustannukset, tulli- ja kiintiövapaudet investoiville maille, viennin kannalta hyvä sijainti (lentäen ja meriteitse).

Heikkouksia ovat huono infrastruktuuri (teleyhteydet, satamapalvelut), energiakatkokset, pitkä läpimenoaika, byrokraattisuus, huonoista työ-

olosuhteista ja työntekijöiden oikeuksista johtuva työvoiman levottomuus, alhainen työn tuottavuus ja riippuvaisuus raaka-aineiden tuonnista.

Mahdollisuudet ovat maailmanlaajuinen vaatimus saada halpoja vaatteita, hyvä lähtökohta päästä kansainvälisille markkinoille ja verkostoitua muiden vaatetusalan tekijöiden kanssa, kasvavat potentiaaliset kotimaan markkinat, uusi demokraattinen hallitus ja muunnelmät Euroopan Unionin GSP-järjestelmästä. Generalised System of Preferences (GPS) on EU:n yleinen tullietuusjärjestelmä, missä teollisuusmaat voivat antaa yksipuolisella päätöksellä erityisiä tullietuja kehitysmaista tuleville tuotteille helpottaakseen niiden pääsyä markkinoille (Ulkoasiainministeriö 2006).

Uhat ovat ilmaston lämpenemisestä johtuvat luonnonkatastrofit, mahdottomuus kouluttaa tai palkata laadukasta työvoimaa, poliittinen epävakaus ja vaatetustuotannon liiallinen keskittyminen halpatuotantoon.

Tutkimustulosten yhteenvedossa todettiin toiminnan kannalta positiivisia tekijöitä olevan tyydyttävä englannin kielen taitotaso ja vaatetustehtaiden pitkäaikainen toimiminen kansainvälisten yritysten alihankkijoina. Negatiivisista tekijöistä mainittiin ympäristötietoisuuden olevan puutteellista, mutta kasvussa. Vaatetusalan yrityksille myönnettävät tuet vaihtelevat. Yritysten eettisyys ja työskentelyolosuhteet vaihtelevat, joten yhteistyökumppanit kehoitetaan valitsemaan huolellisesti. Lisäksi maan oma vaatetus suunnittelu on vähäistä, joten mahdollisuudet paikallisille markkinoille ovat olemassa. (Kala ym. 2009.)

5.2 Työaika ja palkkaus

5.2.1 Työaika

Työaika on keskimäärin 15 tuntia päivässä kuutena tai seitsemänä päivänä viikossa. Tuotantohuippuina työntekijä joutuu jäämään ylitöihin, jotka saattavat kestää koko yön. Ylitöistä kieltäytyminen johtaa työsuhteen katkeamiseen. Ylitöistä ei makseta yleensä ylimääräistä korvausta vaan päiväkohtainen palkka. Tehtaissa, joissa ylitöistä maksetaan, korvaus määräytyy tuotantokiintiön ylittävistä osasta. Monessa tehtaassa on kielletty vapaapäivät, lomat ja jopa kansalliset juhlapäivät. Työntekijä harvoin edes haluaa lyhentää työpäivää tai kieltäytyä ylitöistä, vaikka se olisikin mahdollista, sillä pienellä palkalla elätetään usein koko sukua. (Berghäll 2011; Akhter 2011.)

5.2.2 Palkkaus

Bangladeshin vaatetustehdastyöntekijä saa maailman huonointa alalla maksettavaa palkkaa, keskimäärin 3000 BDT (34 USD) kuukaudessa. Palkasta työnantajan järjestämän asuntolahuoneen vuokraan menee 1500-2000 BDT. Naisille ja lapsille maksetaan samasta tehtävästä pienempää palkkaa kuin miehille. Naisten palkkojen pienuus johtuu osittain siitä, ettei heitä pidetä perheen ensisijaisina elättäjinä. (Akhter 2011; Moilala 2006,5.)

Kehitysmaiden tilaajavaatetusyritysten mielestä työntekijöiden palkkatason pitää perustua maan lakiin ja määräytyä sopimusneuvotteluissa. Olosuhteet ja käytäntö eivät kuitenkaan anna ammattiyhdistysliikkeille saati sitten työntekijöille mahdollisuutta neuvotella, joten laillisesta minimipalkasta on tullut käytännössä myös maksimipalkka. Palkkojen pienuuden yksi merkittävä syy on tilaajien tinkiminen tuotantokustannukset mahdollisimman alhaisiksi, mikä vaikuttaa suoraan työntekijöiden palkkaan. (ITUC 2010a.)

Yleensä palkkoja joutuu odottamaan kuukausia. Vuonna 2009 tehdyssä tutkimuksessa (Bangladesh Factory Inspection Department) 825:stä tehtaasta 122:ssa tehtaassa palkat maksettiin ajallaan. 15 % tehtaista ei ollut maksanut palkkoja ollenkaan tammikuun ja toukokuun välisenä aikana. 53 tehdasta ei maksanut ylityökorvauksia ja kahdeksan tehdasta maksoi palkkaa 800-900 BDT/kk (13-15 USD), mikä oli tuolloin alle lain sää-

tämän minimipalkan 1662.50 BDT (24 USD). Mikäli tehdas lopettaa toimintansa, on yleistä jättää palkat maksamatta. (ITUC 2010a.)

5.2.3 Palkkataistelu

Vuosina 2008-2009 Bangladeshin elinkustannukset nousivat merkittävästi, minimipalkkataso, joka oli ollut voimassa vuodesta 2006, oli tuolloin Maailmanpankin määrittelemän köyhyysrajan alapuolella, joka on noin yksi dollari päivässä. Tehtailijat kieltäytyivät nostamasta palkkoja vedoten tekstiiliteollisuuden kasvun laantumiseen, mikäli palkkoja nostetaan. Bangladeshin vaatetusteollisuuden merkittävin kilpailuetu on nimenomaan alhaiset tuotantokustannukset, työn tuottavuudessa esimerkiksi Vietnam on sitä edellä. Alkuvuodesta 2010 vaatimukset palkankorotuksen puolesta voimistuivat ja johtivat vaatetehdastyöläisten laajaan liikehdintään ja lakkoiluun. (Bajaj & Manik 2010; ITUC 2010a; Niskakangas 2010.)

Levottomuuksien aiheuttamasta epävakaudesta huolestuneena 12 Bangladeshissa vaatteita ja kodintekstiilejä tuottavaa suuryritystä lähetti Bangladeshin pääministerille Sheikh Hasinalle tammikuussa 2010 kirjeen, jossa he vaativat vaatetusteollisuuden palkkojen korotusta ja muutenkin työläisten tarpeiden ja vaatimusten parempaa huomioimista. Vastineeksi ne lupasivat sitoutua pitkäaikaisiin tavarahankintoihin. Lakko liikkeen ja laajan kansainvälisen painostuksen tuloksena Bangladeshin hallitus taipui korottamaan marraskuun 2010 alusta lukien laillisia minimipalkkoja 3000 BDT kuukaudessa (34 USD). Ammattiyhdistykset ja kansalaisjärjestöt vaativat minimipalkaksi 5000 BDT (72 USD), joten niiden mielestä myönnetty korotus oli riittämätön eikä nosta Bangladeshia vielääkään ylös nälkäpalkkakuopasta. Järjestöt ovat perustaneet seurantarhmiä valvomaan lain noudattamista, sillä monen tehtailijan mielestä korotus oli liikaa eivätkä he edelleenkään ole suostuneet nostamaan palkkoja. Myös aiemmin mainitussa hallitukselle laaditussa vaate- ja tekstiiliyhtiöiden vetoimuksessa esitettiin palkkatason vuotuista tarkistusta seuraavan komitean tai mekanismin perustamista. (SASK 2010a; SASK 2010b.)

Muiden maiden, esimerkiksi Kiinan ja Intian tuotantokustannusten nousulla on havaittu olevan vaikutus siihen, että tuotannolle etsitään yhä vain edullisempia maita. Esimer-

kiksi Kiinan palkkataso, 117-147 USD, on vähintään kaksinkertainen Bangladeshiin verrattuna. (Niskakangas 2010; Bajaj & Manik 2010.)

5.3 Työntekijät

5.3.1 Nuoret naiset

Vaatetusteollisuus työllistää pääasiassa naisia ympäri maailmaa. Bangladeshin vaate-tehdastyöläisten keski-ikä on 21 vuotta. 80 % työntekijöistä on 14-29-vuotiaita tyttöjä tai naisia. Maassa, jossa naisen asema on huomattavasti huonompi kuin miesten, vaatetusteollisuuden naisvaltaisuus johtuu siitä, että naisia pidetään näppärimpinä ja tunnollisempina kuin miehiä. He ovat nöyrempiä ja tyytyvät huonompiin työolosuhteisiin. Tyypillinen tehdastyöläinen on maaseudun kylän nuori nainen, joka on joutunut jättämään lapsensa sukulaisten hoidettaviksi pystyäkseen elättämään perheensä tai elättää palkallaan vanhempiaan ja sisarusiaan tai koko sukuaan. Bangladeshin väestön yli 15-vuotiaista noin puolet on luku- ja kirjoitustaidottomia (45% v.2008), joihin maalaistytöt useimmiten lukeutuvat. He ovat helposti huijattavissa, sillä koulutuksen puuttumisesta johtuen he ovat joko täysin tietämättömiä oikeuksistaan tai pelokkuus sekä riippuvaisuus työnantajasta estää vaatimasta niitä. Sekä henkinen että fyysinen häirintä työpaikalla on yleistä. Tuotantokiintiön alittaminen voi johtaa julkiseen moittimiseen. Naiset kohtaavat miesten taholta tulevaa uhkaa myös työmatkalla. Naisilta vaaditaan usein lupaus olla tulematta raskaaksi työsuhteen aikana ja mikäli näin käy, se on pätevä syy erottamiseen. Raskaana olevat joutuvat tekemään työtä viimeiseen asti ilman työtehtävien helpottamista. (SASK 2010b; Osborne 2009; Ulkoasiainministeriö 2010; Tapanaainen 2006, 51.)

5.3.2 Lapsityövoima

Virallisesti Bangladeshin vaatetustehtaiden työntekijöiden alaikäraja on 18 vuotta. Alaikäisten työntekijöiden ikä väärennetään työntekijätietoihin ja mahdollisten tarkastajien saapuessa heidän käsketään poistua työpaikalta. Vapaatuotantoalueille otetaan töihin 11-vuotiaita. (Akhter 2011.)

Lapsityö ei kuulu ihmisarvoisen työn määritelmään. Eri maiden perinteiset ja kulttuuriset suhtautumistavat lasten työskentelyyn vaihtelevat ja monessa maassa aikuisuuteen siirtyminen tapahtuu vähitellen, mikä aiheuttaa ristiriitaisia tulkintoja siitä, mitä lapsityöllä tarkoitetaan. On tärkeää erottaa toisistaan käsitteet lapsityö ja lasten tekemä työ, joka on lapselle sopivassa mittakaavassa tapahtuvaa vanhempien avustamista. Haitallinen lapsityö eli lapsityövoiman hyväksikäyttö määritellään työksi, joka heikentää lapsen terveyttä ja kehitystä. Sen taustalla joku hyötyy nimenomaan lapsityövoiman käytöstä. Unicefin, mikä on YK:n lastenjärjestö, mukaan hyväksikäytön tunnusmerkkejä ovat kokopäiväisen työn aloittaminen liian nuorena, liian pitkät työajat, kohtuuton fyysinen, sosiaalinen tai psyykinen ponnistelu, epäterveelliset tai vaaralliset työolosuhteet, riittämätön palkkaus, liian suuri vastuu nuorella iällä, koulunkäynnin estäminen, lapsen itsekunnioituksen ja kehittymisen estäminen (prostituutio ja orjatyö) sekä sosiaalisen ja psyykkisen kehityksen estäminen. Työtä tekevät lapsi ei voi käydä koulua täysipäiväisesti jos ollenkaan, joten lapsityöläisistä tulee kouluttamattomia ja huonokuntoisia aikuisia, jotka eivät pysty parantamaan asemaansa. (Taksvärkki ry 2002; Lipponen 2002.)

Amerikkalainen senaattori Tom Harkin oli ensimmäisiä julkisia keskustelijoita, jotka ottivat kantaa lapsityövoimaan. Vuonna 1993 hän ehdotti, että USA boikotoisi kaikkia sellaisia tuotteita, joiden valmistukseen käytettiin lapsityövoimaa, esimerkkinä Bangladeshin vaatetusteollisuus. Boikottiuhan seurauksena ILO, UNICEF ja Bangladeshin tekstiilialan työnantajien järjestö BGMEA pääsivät sopimukseen siitä, että alle 14-vuotiaita lapsia ei enää palkata tekstiiliteollisuuteen tai heille järjestetään ainakin mahdollisuus koulunkäyntiin. Seurauksena 40 000 lasta häädettiin pois tehtaista. 2000 lapsen tiedetään päässeen kouluun, muiden kohtaloista on vain arvailuja. (Lipponen 2002.)

Lapsityövoiman käyttö on yleisesti vähenemässä, mutta Bangladeshissa se on yhä laajalle levinnyttä toimintaa. Bangladeshin vaatetusteollisuudessa työskentelee suoranaisesti vain 5 % lapsia, mutta luvut eivät yllä alihankintaketjujen viimeisimmille pajoille ja koteihin, minne lapsityövoiman käyttöä jatkuvasti siirretään. Bangladeshin infrastruktuurin tähden lapsityövoiman määrää on mahdotonta tarkistaa. Esimerkiksi perheeseen syntyviä tyttöjä ei rekisteröidä, joten virallisesti heitä ei ole edes olemassa. Maaseudun köyhien perheiden lapset ovat suurin lapsityövoimaryhmä. Heidät lähetetään tehtaisiin

töihin ansaitsemaan perheelle toimeentuloa tai siksi, että perheessä olisi yksi ruokittava vähemmän. (ITUC 2010a.)

Lapsityövoimaa käytetään erityisesti trikootehtaissa ja kutomakoneiden käyttäjinä. Tehtaissa lasten tehtävänä on esimerkiksi silittäminen, leikkaaminen ja ompeleminen. Lasten näppäryys ja pienikokoisuus ovat etuja joissakin työtehtävissä. Käsityötä vaativat yksityiskohdat teetätetään mitä varmimmin lapsilla. Palkkauksessa työnantaja säästää kustannuksissa, sillä lapset saavat pienenpää palkkaa kuin aikuiset. Lisäksi he ovat mukautuvaisempia ja kuuliaisempia, suostuvat yksitoikkoiseen työhön, ovat luotettavampia eivätkä varasta työpaikalta. On huomioitava, että lapsityövoiman käytön aiheuttaman negatiivisen julkisuuden tähden valtaosa lasten tekemästä työstä ei mene vientiin, vaan kyseiset tuotteet tekee aikuinen. Samassa tehtaassa saatetaan kuitenkin käyttää lapsityövoimaa paikallisille markkinoille suunnatuissa tuotteissa. (Taksvärkki ry 2002, Ihmisoikeudet.net 2010.)

5.3.3 Siirtotyöläiset

Bangladeshin vaatetusteollisuudessa ei ole siirtotyöläisiä, todennäköisesti siksi, että omasta maasta löytyy tarpeeksi työvoimaa ja palkat ovat niin pienet, etteivät ulkomalaiset hakeudu töihin. (Akhter 2011.)

Bangladeshilaisia rekrytoidaan siirtotyöläisiksi muiden maiden vaatetustehtaisiin, mm. Intiaan, Jordaniaan ja Malesiaan. Maan hallitus arvioi Libyassa olleen 50 000 siirtotyöläistä. Alan järjestöt arvioivat lukumäärän puolet suuremmaksi. Libyan levottomuudet aiheuttivat siirtotyöläisten paluumuuton vuoden 2011 alussa. Bangladeshin vaatetehtaat ja rekrytointiyrietykset lupaavat palkata paluumuuttajat. Bangladeshin vaatevalmistajien ja -viejien yhdistyksen puheenjohtaja Abdus Salam Murshedyn mukaan 50 000 on mahdollista työllistää, ammattitaitoisille on kysyntää heti ja muille järjestetään koulutusta. Lisäksi osa lähetetään Malesiaan, jossa vaatetustehtailla on pulaa työvoimasta. (Hag 2011.)

Siirtotyöläiset tekevät usein samaa työtä kuin tehtaalle palkattu maan oma työvoima, mutta huonommissa olosuhteissa ja pienemmillä, usein monimutkaiseen pistelaskumenetelmään perustuvilla kappalekohtaisilla palkoilla. Heitä käytetään yleensä paikkaa-

maan työntekijävajetta kiireisinä aikoina. Palkka saattaa määräytyä myös siirtotyöläisen kansallisuuden mukaan. (Maher 2009,5-6,9,17.)

Siirtotyöläisten rekrytointi on mittava bisnes. Värääminen saattaa olla vakuuttavaa asiallista toimintaa ja värvätty allekirjoittaa asianmukaisen työsopimuksen, jossa on määritelty mm. työaika ja palkka. Kohdemaan työnantaja kuitenkin ilmoittaa, että kyseisen työsopimus ei ole voimassa siinä maassa, johon työntekijä on rekrytoitu. Rekrytoijat kiertävät maaseutukyliä ja lupaavat usein vaatimattomissa oloissa elävien mittaapuun mukaan hyvää palkkaa tehdastyöläisenä toisessa maassa. Rekrytoijan palkka on usein sidottu värvättyjen määrään. Päästyään sopimukseen tuleva siirtotyöläinen joutuu usein maksamaan rekrytoijalle ”työsopimuksestaan”. Monesti summa on niin huomattava, että koko suku tai ystävät osallistuvat summan kasaamiseen. (Maher 2009, 13-16.)

Siirtotyöläisen täytyy usein luovuttaa passi ja mahdolliset muut rekrytointia koskevat asiakirjat työnantajalle ”säilytykseen”. Käytännössä tämä on tehokas keino estää työntekijää vaihtamasta työpaikkaa tai lähtemästä takaisin kotimaahan. Jopa työpaikan ja majoituksen ulkopuolella liikkuminen saattaa olla vaarallista, sillä ilman henkilöpapereita liikkuva siirtotyöläinen saatetaan pidättää ilman mitään syytä eivätkä poliisilaitoksella kohtelu ole asiallista. Työlupa on usein määräaikainen ja sen uusiminen on usein työnantajan hallinnassa. Mikäli työnantaja ei tätä tee tai ei anna tarvittavia asiapapereita työntekijälle työluvan uusimista varten, työntekijän status muuttuu laittomaksi siirtotyöläiseksi aiheuttaen aseman hankaloitumisen entisestään. Työnantajan järjestämästä ruoasta ja asumisesta perittävä maksu on usein olosuhteisiin nähden kohtuuton, joten moni siirtotyöläinen on velkaantunut pahasti kotiin palatessaan. (Maher 2009,12-13.)

Epäkohdista valittaminen on mahdotonta, sillä siitä seuraa väistämättä joko fyysistä väkivaltaa tai karkotus. Siirtotyöläiset ovat usein tietämättömiä siitä, että heilläkin on lailla suojatut oikeudet eivätkä he tiedä, mistä ja miten saisivat apua ongelmien ratkaisemiseen. Ammattiyhdistysliike kohtaa monenlaisia haasteita toimiessaan siirtotyöläisten asemien parantamiseksi. Ammattiyhdistysliikkeen jäsenet ovat paikallista väestöä ja konflikteja syntyy jo siitäkin, että paikallisten asukkaiden mielestä siirtotyöläiset ovat usein ei-toivottuja henkilöitä, jotka ovat halpana työvoimana vieneet työpaikat oman maan kansalaisilta. Usein ay-liikkeiden johdossa on mies ja siirtotyöläisnaisille tämä on

jo epäluottamusta herättävä tekijä. Yleensä varsinkin vapaatuotantoalueilla siirtotyöläisiltä on kielletty ay-toimintaan osallistuminen. Mikäli osallistuminen tehtaassa sallitaan, se johtaa joka tapauksessa työsuhteen lopettamiseen. (Maher 2009,10-13.)

Työperäisten siirtolaisten heikosta taloudellisesta tilanteesta ja sosiaalisen pääoman puutteesta johtuva haavoittuvaisuus altistaa heidät helposti hyväksikäytettäviksi ihmiskaupan uhreiksi. Työperäiset siirtolaiset ovat köyhiä, tietämättömiä omista oikeuksistaan, eristyneitä muusta yhteiskunnasta ja muiden riippuvuustekijöiden tähden helppoja ihmiskaupan uhreja. (Jokinen, Ollus & Viuhko 2009.)

5.4 Olosuhteet. Työturvallisuus

Bangladeshin vaatetustehtaiden työturvallisuuspuutteet ovat merkittäviä ja säännöllisin väliajoin tapahtuu pahoja onnettomuuksia. Vuoden 2005-2010 aikana 172 työntekijää menehtyi tehtaiden erittäin huonojen työolosuhteiden seurauksena. Suurin osa heistä teki tilauksia tunnetuille kansainvälisille brändeille. (Osborn 2009.)

Tehtaiden valaistus on yleensä erittäin kirkas, mikä aiheuttaa lämpötilan kohoamisen hyvin kuumaksi eikä ilmastointia ole. Ilmassa on runsaasti tekstiilipölyä. Puhdasta juomavettä ei ole aina saatavissa ja juontia rajoitetaan, ettei tarvitse käydä usein vessassa, lisäksi vessatauot ovat rajoitetut. Lounastauko on ainoa tauko työpäivän aikana. Työasennot aiheuttavat tuki- ja liikuntaelinsairauksia. Silittäjä saattaa silittää seisoen koko päivän. Ompelijoilla on huonot tuolit. Työtehtävien vaihto on harvinaista. Työvaiheet on jaettu pieniin osiin, joten työn opettelu ei vaadi paljon aikaa ja vaivaa. Näin työntekijä on helposti korvattavissa. Sormille tapahtuu paljon tapaturmia. Joillakin tehtailla ostajat ovat alkaneet vaatia ompelukoneisiin neulasuojia. Puuvillan kasvatuksessa käytetyt tuholaistorjunta-aineet kulkeutuvat käsittelijöille, koska suojarusteita ei ole. Vaatteiden värjäämisenä käytettyjen aineiden vaarallisuudesta ei tiedetä tai tietoihin ei reagoida. (Osborn 2009.)

Työolosuhteiden parantamisen vaikeus ei johdu pelkästään tehtaista. Tehtaan johtajat peräänkuuluttavat tilaajan vastuuta. Alihankintatehtailta vaaditaan tuotteita entistä halvemmalla nopeampaan tahtiin. Hankintakäytäntöjen aiheuttamassa paineessa tehdas ei pysty reagoimaan asiallisten työolosuhteiden vaatimuksiin, vaikka niin haluaisi-

kin. Ristiriitatilanne syntyy kahden vaatimuksen yhtäaikaisen toteuttamisen mahdottomuudesta. Tehtailta vaaditaan tuotanto-olosuhteiden parannuksia samalla kun tuotantopaineita kiristetään. (Jansa 2007; Sini Saaritsa 2011b; Grundström & Tuunanen 2002.)

5.4.1 Tulipalot

Tehtaiden ikkunoissa on useimmiten kalterit ja maan tapa on lukita uloskäynnit työvuoron ajaksi tuotteiden varastamisen välttämiseksi. Tämä on tuhoisa yhdistelmä varsinkin tulipalossa. Tuorein palo-onnettomuus tapahtui helmikuussa 2010, jolloin Gazipurissa sijaitsevassa Garib&Garib-vaatetustehtaassa syttyi sähköviasta aiheutunut tulipalo, jossa kuoli 21 työntekijää ja 50 vammautui. Hätäuloskäynnit oli lukittu, samoin pääsisäänkäynti. Sammutusvälineet olivat joko käyttökelvottomia tai niitä ei ollut ollenkaan. Samassa tehtaassa oli vuoden aikana ollut jo kolme henkilövahinkoihin johtanutta tulipaloa. (SASKa 2010.)

Tehtaiden onnettomuuksissa menehtyneiden perheiden tai loukkaantuneiden on vaikea saada korvauksia, myönteisten korvauspäätösten toimeenpaneminen saattaa kestää vuosikausia. Esimerkiksi monet Spectrum-tehtaassa vuonna 2005 tapahtuneen onnettomuuden uhrin odottavat vieläkin korvauksia. (CCC 2010b.)

5.4.2 Manuaalinen hiekkapuhallus

Tammi-syyskuussa 2010 Suomeen tuotiin Bangladeshista 533 926 farkkua, joista osa oli käsitelty manuaalisella hiekkapuhallusmenetelmällä. Hiekkapuhallus on denimtuotteiden viimeistelyä, jolla tuote saadaan näyttämään viime vuosina vallitsevan muodin mukaan kuluneelta ja haalistuneelta. Käsittelyä käytetään enimmäkseen farkkuihin. Trendiarvonsa vuoksi niiden myyntihinta on huomattavasti suurempi kuin tavallisten denimtuotteiden. (CCC 2010c; Mäkinen 2010.)

Menetelmässä hiekkaa puhalletaan paineilmalla suoraan tuotteelle, jolloin farkkutuetteen indigo- pigmentti muuttuu vaaleammaksi. Yksitellen käsiteltynä hiekka voidaan kohdistaa tiettyyn kohtaan, joka on myös muotielementti. Tekniikka on investoinneiltaan halvin menetelmä, tarvikkeet ovat ainoastaan painepuhaltimen kompressori ja

hiekkaa. Työhuoneen ilmassa leijuu hiekkaa, mikä puutteellisen tai olemattoman suoja-varustuksen tähden altistaa työntekijän jopa puolessa vuodessa hengenvaaralliseen keuhkosairauteen, kivipölykeuhkoon eli silikoosiin. Tauti kehittyy vakavaksi 6-9 kuukaudessa. (CCC 2010c; Riddselius & Maher 2010,5.)

EU kielsi manuaalisen hiekkapuhalluksen vaatetusteollisuudessa ilman suojuksia jo 40 vuotta sitten. Menetelmää voidaan käyttää, mikäli työntekijä käyttää asianmukaisia suojuksia. Ongelmana on työnantajan haluttomuus investoida niihin. Menetelmän vaarallisuus on vaatetusyritysten tiedossa, mutta edelleen manuaalista hiekkapuhallusta teetätetään kehitysmaissa, useimmiten alihankinnan alihankintana pienissä pajoissa työsuojeluvalvonnan ulottumattomissa. Ilmastointia ei ole ja mikäli on, ilmastointiaukkoon laitetaan usein suodatin, joka kerää hiekan uudelleen käytettäväksi. Toisinaan työntekijä jopa nukkuu urakkapaikassaan. (Mäkinen 2010.)

Ensimmäinen hiekkapuhalluksesta johtuva silikoosidiagnoosi tehtiin Turkissa vuonna 2005. Manuaalinen hiekkapuhallus kiellettiin 2009 lukuisten hiekkapuhallusta tehneiden työntekijöiden keuhkosairauksien ja kuolemien tultua julkisuuteen. Toiminta siirrettiin muihin maihin, mm. Bangladeshiin, jossa hiekkapuhallusteollisuuden olosuhteet ovat samanlaiset kuin Turkissa ennen sen kieltämistä. Elokuussa 2010 löydettiin hiekkapuhalluspaja Dhakan lähiöstä, missä 30 alle 20-vuotiasta nuorukaista työsti denimtuotteita mainitunlaisella menetelmällä. Työpajan johtaja kertoi lähes sadasta samanlaisesta pajasta, jotka työstivät 150 000 tuotetta kuukaudessa. (Riddselius & Maher 2010,6.)

Osa farkkujen valmistajista muutama muotibrändi mukaanlukien on viime aikoina lopettanut hiekkapuhallettujen farkkujen tuottamisen Bangladeshista johtuen juuri alihankkijoiden terveys- ja turvallisuusvaatimusten valvonnan vaikeudesta. Osa farkkujen valmistajista on kertonut haluavansa lopettaa manuaalisen hiekkapuhalluksen käytön, mutta tuotannon alasajo vie heidän tiedotuksensa mukaan jopa 18 kuukautta. Osa ei suostu edes keskustelemaan asiasta. (Riddselius & Maher 2010,10; Huovinen 2011.)

5.5 Vapaatuotantoalueet

Bangladeshissa on viisi vaatetustehtaille tarkoitettua vapaatuotantoaluetta (export processing zones EPZ): Dhaka Savar EPZ, Narayangonj EPZ, Chittogong EPZ, Nilfamari EPZ, Comilla EPZ. Maan lukuisista vaatetustehtaista vain osa sijaitsee em. alueilla, eivätkä niiden ulkopuolella sijaitsevien tehtaiden tuotanto-olosuhteet eroa paljonkaan vapaa-tuotantoalueilla olevista. (Akhter 2011.)

Valtiot perustavat vapaatuotantoalueita houkutellessaan investointeja ulkomailta, lisäksi työllisyyttä ja kasvattaakseen vientiä. Keinoina ovat erilaiset tulli-, vero- ja maksuvapaudet. Vapaatuotantoalueille voidaan antaa osittainen tai kokonaan oikeus olla soveltamatta kansallista lainsäädäntöä, jossa on määritelty myös työntekijöiden oikeudet. Moni valtio toivoisi voivansa houkuttaa alueelleen korkean teknologian yrityksiä, jotka toisivat vaurautta myös isäntämaalle. Köyhällä maalla ei ole kuitenkaan tarjota korkeasti koulutettua työvoimaa, sen sijaan niiden rikkaus on runsas ja vähään tyytyvä kouluttamaton työvoima, mikä on vaatetusalaalla merkittävä kilpailuvaltti. Vapaatuotantoalueilla tehdään usein tuotteen yksi tuotantovaihe, jonka jälkeen se siirtyy työstettäväksi seuraavaan maahan. (Tapanainen 2006,16,22-24,27,45.)

Bangladesh on ilmoittanut harjoittavansa ”open door”-politiikkaa tavoitellakseen taloudellisen kasvun nopeutumista erityisesti teollisuuden alalla. Vapaatuotantoalueiden työlainsäädännön ilmoitetaan olevan ”tuotanto-orientoitunutta” ja ammattiyhdistystoiminta on lailla kielletty. Muun asiaankuuluvan erityiskohtelun lisäksi mm. vienti- ja tuontiluvat luvataan käsitellä vuorokaudessa. Vapaatuotantoalueilla työntekijän palkkaaminen ja irtisanominen (hiring and firing) on säädetty mahdollisimman helpoksi. Työsopimukset, jos niitä on ollenkaan, ovat määräaikaista. Sairastuminen tai raskaus riittää irtisanomisen perustaksi. Vapaatuotantoalueiden urakoiden saavuttamisen edellyttämä työtahti on niin uuvuttava, että työuran pituus on keskimäärin viisi vuotta. (Tapanainen 2006,22,44,46.)

Vapaatuotantoalueiden vapaus voi vaikuttaa tuhoisasti myös ympäristöön. Bangladeshin Savarin vapaatuotantoalueen 75:n tehdasta, käsittäen monenlaista teollisuutta tekstiileistä elektroniikkaan, laskivat jätevedet suoraan viereiseen Bongshi-jokeen ja Dholain-kanavaan saastuttaen juomakelpoisen veden käyttökelvottomaksi, mikä vaikut-

ti tuhoisasti ympäristön kalastus- ja maanviljelyselinkeinoon. Jätehuoltosuunnitelmat olivat olemassa, mutta viranomaisten vaatimusten puuttuessa niitä ei otettu käyttöön. (Tapanainen 2006,30.)

5.6 Ammattiyhdistystoiminta

Moni maa saattaa ratifioida ILO:n työelämän perusnormeista muut paitsi oikeuden työelämän järjestäytymiseen. Vaatetusteollisuuden ammattiyhdistystoiminta Bangladeshissa, kuten muissakin kehitysmaissa, on vaikeaa ja vaarallista. Tehtailijat ovat laajasti kieltäneet perustamasta ammattiyhdistyksiä tai rajoittaneet monin tavoin niiden toimintaa. Järjestötoimintaan osallistuneita työntekijöitä erotetaan ja järjestäytymistä suunnittelemlia työntekijöitä uhataan työntekijöiden irtisanomisella, tehtaan sulkemisella ja tuotannon siirtämisellä toisaalle. Ei ole poikkeuksellista, että työntekijöiden organisoinnin seurauksena tehdas suljetaan ja avataan hetken kuluttua toisella nimellä uudelleen. (ITUC 2010b; Tapanainen 2006,69.)

Ammattiyhdistystoimintaan osallistuminen tietää vaikeuksia työpaikalla ja joutumista työnantajan "mustalle listalle". Työnantajat välittävät toisilleen tietoja näistä "hankalista työntekijöistä", joten aktiivisuus yhdessä tehtaassa aiheuttaa työnsaannin vaikeutumisen tulevaisuudessakin. Ammattiyhdistysaktivisteja pidätetään, pahoinpidellään ja uhkaillaan jatkuvasti. Vuonna 2009 kuusi ay-aktiivia murhattiin Bangladeshissa. (ITUC 2010b; Tapanainen 2006,68.)

Ammattiyhdistyksen rekisteröiminen hallituksen hyväksymäksi lailliseksi järjestöksi vaatii jäsenmäärän, joka on 30% tehtaan työntekijöistä. Liittymisoikeus on usein ainoastaan maan kansalaisilla, ei siirtotyöläisillä, vaikka heidät siis luetaan tehtaan kokonais työvoimaksi. Minkäänlaista toimintaa ei sallita ennen rekisteröitymistä ja laillisuus saatetaan perua milloin tahansa. Perustamissäännöt ovat usein niin monimutkaiset, että niitä on mahdotonta toteuttaa. Tällä hetkellä millekään ammattiyhdistykselle ei ole annettu laillista toimintaoikeutta. (Maailma.net 2010; Akhter 2011.)

Valtion poliisi ja tehtaiden omat turvallisuuspoliisit taltuttavat mielenosoitukset voimakasta väkivaltaa käyttäen. Kesäkuussa 2009 Jamgarassa sijaitsevan Suhi Industrial Park Ltd trikootehtaan 1800 työntekijää osoitti mieltää palkkasaatavien puolesta. Teh-

taan johto sopi palkkojen maksusta 25. kesäkuuta. Pari päivää myöhemmin kolme työntekijäosapuolen neuvottelijaa ja lakon johtajaa sai potkut. Tämän seurauksena työntekijät menivät lakkoon uudestaan, jolloin tehtaan turvallisuuspoliisit ampuivat lakkolaisia kohti aiheuttaen henkilövahinkoja. Seuraavana päivänä työntekijät kokoontuivat mielenilmaisuun kuolemantapauksen vuoksi, jolloin poliisi ampui väkijoukkoon kumiluoteja ja kyynelkaasua seurauksena jälleen henkilövahinkoja. (ITUC 2010b.)

Vuoden 2009-2010 vaatetustehdastyöläisten liikehdinnän seurauksena 300 työläisaktivistia oli tai on vieläkin vankilassa syytettynä mellakoinnista ja levottomuuksien lietsonnasta. Syytteiden käsittely kestää vuosikausia. Bangladeshin viranomaiset ja vaatetetailijat pitävät heitä osasyllisinä mielenosoituksiin ja lakkoihin. (SASK 2010a; SASK 2010b.)

6 Sosiaalisen vastuun ohjeistukset

6.1 Yleistä

Länsimaiset vaatetusalan yritykset toimivat Bangladeshissa olosuhteissa, joissa maan oma työlainsäädäntö on heikkoa eivätkä viranomaiset saati kansalaiset tunne länsimaista toimintakulttuuria ja käytänteitä vaatetustehdastoiminnassa. Tämä antaa heikon yritysvastuun omaavalle vaatetusyritykselle mahdollisuuden kiertää sivistysvaltioille määriteltyjä tehdastuotanto-olosuhteiden vaatimuksia.

Bangladeshissa vaatetusteollisuuden työnantajien, poliittisten päättäjien ja viranomaisten välillä on selvä vaateyritysten rahalla voideltu hyötysuhde, sillä parlamentin 300:sta jäsenestä joka kymmenes on vaatetustehtailijoita tai heidän perheenjäseniä tai sukulaisia. Poliittista tahtoa vaatetustehdastyöläisen perusoikeuksien parantamiseksi on haasteellista löytää. (SASKb 2010.)

Tilaajan vastuun on ulotuttava myös tuotantoketjun alimmalle portaalle. Tuotanto-olosuhteiden valvominen on hankalaa ja vaikka länsimainen yritys yrittäisikin kantaa sosiaalisen vastuun, alihankintamaan tehtaan toiminnan saattaminen eettisesti kestäväksi saattaa olla työläs projekti.

Vaatetusteollisuudessa on käytössä useita osin päällekkäisiä ohjeistuksia, puitesopimuksia ja standardeja, joilla pyritään varmistamaan vaatteiden asiallisista tuotantoloista. Monet ohjeistukset perustuvat ILO:n työelämän perusoikeuksiin ja kolmikantaiseen periaatejulistukseen monikansallisista yrityksistä ja sosiaalipolitiikasta. Eettiset ohjeistukset vaihtelevat sisällöltään ja sitoutumisasteeltaan. Periaatejulistuksia ja ohjelmia sekä standardointijärjestelmiä kutsutaan soft-law-instrumenteiksi, joiden noudattamista yhteiskunta ei valvo eikä rikkomisesta rangaista. Lakien korvaajiksi niistä ei siis ole. (Tapanainen 2010.)

Valvontajärjestelmässä tarkastajina toimivat auditoijat, jotka määrittelevät tuotannon kelpoisuuden kulloisenkin ohjeistuksen, puitesopimuksen tai standardin puitteissa. Standardikelpoisuuden todisteeksi yritys saa sertifikaatin, joka kertoo tuotantolosuhteiden läpäisseen tietyt vastuullisen toiminnan vaatimustasot. Ongelmana on vastuullisen tuotannon toimintaohjeistojen kattamattomuus, kaikki voivat vuotaa ja kaikissa on puutteita. Esimerkiksi Reilun kaupan tuotteista raaka-aineen tuotanto eli raakapuuvilla on sertifioitu, mutta vaatteen tuotantoketjun valvonta on suoritettava muulla tavoin. (Saaritsa 2011, 8.)

Yritysten laatimat yhteiskuntavastuuvaatimukset ovat hyödyttömiä, ellei niiden toteutumista valvota. Tarkoituksenmukaisen toimivuuden kannalta tärkeintä on riippumattoman tahon suorittama valvonta, jonka kehittämiseen ja toteuttamiseen osallistuu myös ay-liike. Sen pitäisi myös voida osallistua tuotannon vastuullisuutta valvoville tehdaskierroksille. Tarkastuskäynneistä ei saa ilmoittaa tehtaille etukäteen. Työntekijöiden haastattelut on tehtävä työpaikan ulkopuolella luottamuksellisesti heidän omalla kielellään, jotta he uskaltavat kertoa totuuden. Sosiaalisessa vastuujärjestelmässä tulisi kuulua työntekijän ääni, sillä kysymys on hänen oikeuksiensa valvonnasta. (Saaritsa 2011, 8.)

Nopeasta sesonkierrosta aiheutuvat tilaushuippujen tähden tehtaot eivät välttämättä selviä tilauksista vaaditulla aikatauluilla. Osa töistä ulkoistetaan ja siksi toimintaohjeiston tai alihankintasopimuksen tulisi kattaa myös alihankkijoiden alihankkijan hyväksyttäminen alkuperäisellä tilaajalla ja heidän pitäisi myös noudattaa ohjeistoa. Toisinaan

yksi tehdas toimii mallitehtaana, mutta tuotteet tehdään muissa tehtaissa, joiden työolot ovat huomattavasti surkeammat. (Moilala 2006,5.)

6.2 Puitesopimukset ja eettiset ohjeistukset sekä GRI

Monikansalliset yritykset saattavat solmia globaaleja puitesopimuksia kansainvälisten ammattiyhdistysliikkeiden kanssa, jolloin tavoitteena on ulottaa työntekijöille samat perusoikeudet kaikkiin tuotantomaihin. Puitesopimuksia valvoo sekä yhtiö että ay-liike sekä paikallisella että kansainvälisellä tasolla. Tietäen ay-liikkeiden rajoitetut oikeudet ja tukalat oltavat monessa maassa sopimusten toimeenpano ja valvominen saattaa olla hankalaa. (Berghäll 2011.)

Järjestöjohtoinen (multistakeholder) järjestelmät ovat yleensä järjestöjen tai ay-liikkeiden kehittämiä. Näitä ovat mm. Fair Wear Foundation-säätiö FWF ja Fair Labour Association-järjestö FLA, johon kuuluvat yritykset, yliopistot ja kansalaisjärjestöt. Nämä kaksi ovat sekä toistensa että myöhemmin mainitun SA8000 standardoimisjärjestelmän kanssa hyvin samanlaisia. Muita ovat Ethnical Trading Initiative ETI, Workers Right Consortium WRC, joka on Yhdysvaltojen yliopistojen hanke sekä Reilun kaupan järjestelmät. (Moilala 2009.)

Useilla yrityksillä on omat eettiset ohjeistuksensa (code of conduct), jotka vaihtelevat sisällöltään ja sitoutumisasteeltaan. Ongelmana on jälleen oma valvonta, eikä epämieltyttäviä tietoja juurikaan julkisteta. (Moilala 2009.)

Yrityksellä on mahdollisuus kertoa tuoteselosteessa tietoa tuotteen alkuperästä, esitellä vuosikertomuksessa tai yhteiskuntavastuuraportissa sosiaalisen vastuun toimintaohjeistoja, alihankkijoiden riippumattomia tarkastuksia ja arviointijärjestelmää, jossa alihankkijat luokitellaan esim. vastuullisuuden ja toimitusvarmuuden mukaan. Global Reporting Initiative GRI on kansainvälisesti hyväksytty organisaatioiden yhteiskuntavastuun mitaamiseen tarkoitettu raportoinnin standardi. Esimerkiksi yrityksen vuosikertomustiedot voidaan puolueettomasti varmistaa mainitulla menetelmällä. Suomalaisten raportointi on vähäistä, mutta ne, jotka sen tekevät, laativat sen yleensä mainitulla GRI-ohjeistolla. Ympäristöministeriön raadin arvioidessa vuoden 2008 yhteiskuntavastuuraportteja todettiin, että yrityksen menneisyydestä kerrotaan tunnollisesti, mutta tavoit-

teita tai kehittämissuunnitelmia toiminnan parantamiseksi ei juurikaan esitetä. (Tapainen 2010.)

6.3 Standardit

6.3.1 SA8000

SA8000-standardi on ensimmäinen globaali eettinen standardi, joka otettiin käyttöön lokakuussa 1997. ILO:n toivomuksesta kehittämisen aloitti voittoa tavoittelematon järjestö Social Accountability International SAI, joka kehittää, toteuttaa ja valvoo verifioitavien sosiaalisen vastuun standardeja. Standardin kehitti ja testasi Council on Economic Priorities CEP apunaan kansainvälinen neuvottelulautakunta, joka koostui merkittävien yritysten ja ihmisoikeusjärjestöjen edustajista, sertifiointin ammattilaisista sekä akateemisista kansalaisista että työvoiman edustajista. Standardi pohjautuu vaatimukseen yrityksen sosiaalisen vastuun kantamisesta lähtökohtana perusihmisoikeuksien noudattaminen. Sertifiointi myönnetään vain tuotantolaitoksille, brändit eivät voi saada sitä. (SAI 2008.)

SA8000-järjestelmä perustuu laatu- ja ympäristöjärjestelmien hallinnan ISO 9001 (johtamisjärjestelmämalli)- sekä ISO 14 001 (ympäristöjärjestelmämalli)-standardeihin ja YK:n ihmisoikeuksien julistukseen ja lapsen oikeuksien yleissopimukseen sekä ILO:n sopimukseen työntekijöiden oikeuksista. Vaatimusstandardeja on yhdeksän. Sertifikaatin saamiseksi on täytettävä tarkat ehdot ja arvot ja se pitää uusia kolmen vuoden välein. Yrityksiä rohkaistaan jatkuvasti parantamaan toimintaansa. SA8000-standardin sertifiointin suorittaa yrityksen ulkopuolinen, puolueeton kolmas osapuoli, jolloin sosiaalisen vastuun periaatteiden käytännön toteutus on todenmukaisesti todennettavissa. (Det Norske Veritas 2010.)

SA8000 ongelmana on, että sertifiointin toteutus on melko raskas ja kallis prosessi, jonka kustantaa tehdas itse, joten usein maksumiehinä ovat lopulta työntekijät. Tosin tilaajayrityksiä vaaditaan osallistumaan kustannuksiin. Korjaustoimenpiteet maksaa tehdas. (Moilala 2009, 10, 36.)

6.3.2 ISO26000

Vuonna 2010 valmistui kansainvälisen standardoimisjärjestön ISO 26000-standardi yhteiskuntavastuusta, joka todennäköisesti tulee korvaamaan SA8000. Suomessa se on vahvistettu kansalliseksi standardiksi tunnuksella SFS-ISO 26000. Standardin kehittämään yhteiskuntavastuutyöryhmään kuului 450 asiantuntijaa ja 210 tarkkailijajäsentä ja 42 yhteistyöorganisaatiosta. Edustettuina olivat mm. teollisuus, valtionhallinto, työmarkkinat, kuluttajat, kansalaisjärjestöt, palvelut, tukitoiminnot ja tutkimus. Maantieteelliset alueet ja molemmat sukupuolet olivat tasapuolisesti edustettuina. Standardin ohjeet soveltuvat kaikenlaisille organisaatioille niiden koosta ja sijainnista riippumatta, niiden ohjeet soveltuvat käytettäväksi kaikkialla maailmassa. ISO26000 pyrkii yhtenäistämään paljonkin vaihtelevan näkemyksen siitä, mitä yhteiskuntavastuu on ja miten organisaatiot voivat toimia vastuullisesti. ISO26000 ei voida sertifioida, sillä se perustuu vapaaehtoisuuteen. Tämä aiheuttaneen ongelmia ohjeiston noudattamisen todentamisessa. (SFS ry 2011.)

6.3.3 BSCI

Business Social Compliance Initiative BSCI on eurooppalaisten kauppaketjujen kehittämä laadunvalvontamalli, joka on tarkoitettu myös brändeille. Ohjeistuksen kehitti Brysselissä Euroopan kaupan alan Foreign Trade Association. Yksi tehdas saattaa valmistaa tuotteita useille eri tilaajille, joilla jokaisella saattaa olla oma toimintaohjeisto ja tehtailä käy monia tarkastajia. Laadunvalvontamallin pyrkimyksenä oli yhtenäistää yritysten omat toimintaohjeistot ja tarkastukset. BSCI on maailmalla melko laajassa käytössä ja suomalaisetkin vaateyritykset käyttävät eniten juuri sitä. (Moilala 2010,30,36.)

BSCI pohjautuu ILO:n perusoikeuksiin. Se on rakennettu SA8000-standardin kanssa yhteensopivaksi, joskin toimintaohjeisto on löyhempi. Johtamisjärjestelmää koskevia vaatimuksia ei ole ja elämiseen riittävän palkan sijasta vaaditaan minimipalkan maksamista. Yrityksiä ainoastaan kehoitetaan maksamaan elinkustannukset kattavaa palkkaa. Jäsenyys ei velvoita kattaviin tarkastuksiin. BSCI:n ongelmana on uskottavan ulkopuolisen varmentajan puuttuminen. Auditoinnit suorittaa ulkopuolinen ammattitarkastaja, mutta mikään työntekijöiden oikeuksia ajava taho, ay-liike tai kansalaisjärjestö ei ole valvonnassa mukana. Auditoinnin tuloksia ei julkisteta, mikä on tietenkin negatiivisten

tulosten kannalta katsottuna yritykselle hyvä linjaus. Toisaalta positiivisia tuloksia ei voida hyödyntää kuluttajaviestinnässä ja markkinoinnissa. BSCI:n kustannukset neuvotellaan tilaajan ja valmistajan välillä, korjaustoimenpiteet maksaa tehdas. Sertifiointin saaneet yritykset voivat ottaa vaatimustasoksi SA8000-standardin tason. (Moilala 2009,10-11,36.)

BSCI pitää listaa riskimaista. Määritelmän pohjana on YK:n kehitysjärjestön UNDP:n inhimillisen kehityksen indeksi Human Development Index HDI, joka mittaa maiden inhimillisen kehityksen edistymistä kolmella perustasolla: eliniänodote, koulutustaso ja ostovoiman suhteutettu kansantulo henkeä kohti. Vertailussa huonosti menestyvät kätetään riskimaiksi, joihin Bangladeshkin lukeutuu. Tehdasauditointeja tehdään käytännössä juuri näissä maissa. (Moilala 2010, 36; UNDP 2011.)

6.3.4 Auditointitoiminta

Auditointitoiminta alkoi kehittyä 1990-luvun puolivälissä. Monia merkittäviä yrityksiä oli kritisoitu työntekijöiden huonosta kohtelusta, joten eettisten ohjeistusten noudattamisesta vaadittiin näyttöä. Yrityksen omaan valvontaan perustuvat auditoinnit ja vastuureportoinnit ovat kehittäneet suorastaan oman teollisuudenalan, joka tavoittelee pikemminkin omaa kuin työläisten etua. Kehitysmaissa jokainen vaatetustehdas haluaa jonkun sertifiointin seinälleen todistamaan vastuullisesta yritystoiminnasta. Konsulttifirmat toimivat usein vain saman ajan kuin valvomansa firmat ja ne arvioivat vain emoyrityksen käyttämää raportointijärjestelmää. Parannusehdotukset kattavat usein vain ne asiat, joihin tehdas pystyy reagoimaan. Epämiellyttävistä asioista raportoivaa auditointifirmaa tuskin palkataan uudelleen. (Tapanainen 2010; Grundström & Tuunanen 2002, 81-82.)

Monesti itsekkäistä lähtökohdista toimivat auditointijat huonontavat työntekijöiden tilannetta, sillä ne antavat tehtaiden toiminnasta tilaajille valheellisen kuvan. Vuonna 2005 Bangladeshilaisen trikootuotteita valmistavassa Spectrum tehtaassa suoritettu auditointi raportoi tehtaassa olevan asianmukaisessa kunnossa, vaikka työntekijät olivat kertoneet huolensa rakennuksen huonosta kunnosta. Pari päivää myöhemmin tehtaassa katto romahti aiheuttaen suuret henkilövahingot. (Duncan 2005,13.)

Toisinaan tehtailijoilla on tuplakirjanpito, toinen oikea ja toinen väärennetty tarkastajia varten. Tehtaiden työntekijöitä koulutetaan kertomaan usein totuudenvastaisia asioita tehtaan olosuhteista ja käytänteistä. ”Hankaliksi” havaitut työntekijät käsketään pysyä poissa työpaikalta tarkastuskäyntipäivänä, josta on ilmoitettu etukäteen tehtaalle. Toisinaan tehtailijoilla on esimerkkitehdas, jossa tarkastukset tehdään, mutta muista tehtaista ei kerrota, koska olosuhteet niissä ovat huomattavasti huonommat. (Duncan 2005, 24-25.)

Vaikka yhteiskuntavastuuohjeistusten viidakko on sekava ja vaikutus toisinaan lähinnä kosmeettinen, yritysten nimeämät valvontajärjestelmät, vastuullisuuspäälliköt ja yhteiskuntavastuuraportit ovat askel parempaan. Vastuukysymykset on huomioitu edes jottenkin yrityksen toiminnassa ja pyrkimys vastuullisempaan tuotantoketjuun leijuu ehkäpä jo ilmassa. Lisäksi yhteiskunnallinen paine, kuluttajat ja kansalaisjärjestöt vaativat entistä enemmän eettisyyttä tuotantotoiminnalta, joten ollakseen uskottava yrityksen on kiinnitettävä huomiota myös sosiaaliseen vastuuseen. (Saaritsa 2011, 8.)

7 Kansalaisjärjestöt

Kehitysmaissa tapahtuvan vaatetusteollisuuden tuotanto-olosuhteiden ongelmat ovat niin mittavat, että aiheen ympärille on syntynyt lukuisia maailmanlaajuisia kansalaisjärjestöjä, jotka vaativat vastuullisempaa tuotantoa ja oikeudenmukaisemmin tuotettuja vaatteita. Niiden vaatimukset kohdistuvat tuotantoketjun alkupäähän, tilaajan eli vaateusyrityksen toimintakulttuuriin, jonka pitäisi mahdollistaa ihmisarvoiset olosuhteet myös tuotannon loppupäässä, alihankkijalla. Kansalaisjärjestöt osallistuivat aktiivisesti mm. Bangladeshin vaatetehtastyöntekijöiden palkankorotusvaatimukseen, mikä tuotti tulosta lähemmäs toivottua palkkatasoa.

Kansalaisjärjestöjen toimintamuotoja ovat tutkimukset, raportoinnit ja kampanjat sekä mahdollisuuksien mukaan toiminta paikallisten ay-liikkeiden kanssa. Kirjallista aineistoa ja uutisia julkaistaan medioissa, jolloin asiat kantautuvat tavallistenkin kuluttajien tietoisuuteen. Esimerkiksi vaatetehtaiden alihankkijoiden manuaalisesta hiekkapuhalluksesta raportoiminen ja siitä syntynyt kohu vaikutti osaltaan joidenkin vaateusyritys-

ten toimintaan valmiiksi kulutettujen farkkujen tuomisen lopettamiseksi Bangladeshista Suomeen tuotanto-olosuhteiden valvomisen vaikeuden tähden. (Huovinen 2011.)

Presidentti Tarja Halonen (2011) toteaa, että kansalaisyhteiskunnan panos yritysten yhteiskuntavastuun lisäämisessä on ollut ensiarvoisen tärkeää, sillä järjestöjen työ on vaikuttanut paljon siihen, että asioista ylipäättään keskustellaan. Finnwatchin tutkija Päivi Pöyhönen (Moisio 2011) uskoo, että kansalaisjärjestöjen työ yhdessä kuluttajien ja viestimien kiinnostuksen kanssa edistää työolojen parantamista.

7.1 Clean Clothes Campaign (CCC)

Clean Clothes Campaign on perustettu vuonna 1989 ja on keskittynyt toimimaan kansainvälisten vaatetus- ja urheiluvaatetustehtaiden työntekijöiden olosuhteiden parantamiseksi. Toimintamuotoihin kuuluvat kuluttajien informoiminen vaatetustuotannon epäkohdista, vaatetusyritysten ja hallitusten lobbaaminen sekä työntekijöiden tukeminen heidän vaatiessa oikeuksien ja parempien työolojen toteutumista. CCC toimii yhteistyössä yli 200 vaatetusteollisuusmaissa toimivan organisaation ja yhdistysten kanssa saadakseen asianmukaista tietoa epäkohdista. Yhteistyöllä pyritään myös kartoittamaan ne toimenpiteet, joilla työntekijöiden vaatimukset otettaisiin huomioon. CCC julkaisee vaatetusteollisuuden liittyviä tutkimuksia, raportteja ja kirjallisuutta. (CCC 2011).

CCC:llä on kampanjaverkoston 15 eri maassa, jäseninä ovat lukuisat ammattijärjestöt ja kansalaisjärjestöt. Puhtaat vaatteet- Clean Clothes Campaign Finland aloitti toimintansa 2010. Englannin alajärjestönä toimii Labour behind the label. Tällä hetkellä niin Suomessa kuin muissakin maissa on meneillään kampanja manuaalisen hiekkapuhallusmenetelmän lopettamisesta tuotannossa. (CCC 2011; Puhtaat vaatteet 2011a.)

7.2 Finnwatch

Finnwatch tarkkailee suomalaisten ja tänne vahvasti sidoksissa olevien yritysten toimintaa kehitysmaissa. Yhteistyötä tehdään suomalaisten kehitys-, ay- ja ympäristöjärjestöjen kanssa. Järjestö seuraa yritysten sosiaalisen, ympäristön ja yhteiskuntavastuulinjauksia sekä niiden noudattamista maan rajojen ulkopuolella. Se sekä itse tekee että

teetättää tutkimuksia ja selvityksiä yritysten toiminnasta, jotka julkaistaan raporteina, selvityksinä ja uutisartikkeleina. Finnwatchin tavoitteena on lisätä kuluttajien tietoisuutta yritysvastuukysymyksistä. Yritysten kanssa käydään myös dialogia. Toiminnan tarkoituksena on kannustaa yrityksiä myönteiseen muutokseen ja lisätä kuluttajien tietoisuutta yritysten yhteiskuntavastuukysymyksistä. (Finnwatch 2011a.)

Finnwatchin viimeisin tutkimus (julkaistu 7.3.2011) koski suomalaisten julkisten työntekijöiden työvaatehankintojen ja valmistusten eettisyyttä. Tutkimuksessa haastateltiin 16 julkista hankkijaa ja kolme työvaateostaja tekevää valtionyhtiötä. Suomeen tuotavista työvaatteista 4-6 % tulee Bangladeshista, suurin tuontimaa on Viro, Turkista tuodaan 30 %. (Finnwatch 2011b.)

Tutkimuksessa ilmeni opinnäytetyössäni kerrottuja epäkohtia aasialaisissa tehtaissa, joissa valmistetaan Suomeen tuotavia työvaatteita. Parannusta on tapahtunut siinä, että neljä vuotta sitten eettisiä ohjeistuksia ei ollut kenelläkään julkisella hankkijalla, nyt kolmasosalla on ja osa on tiukentanut työvaatteiden tuotanto-oloja koskevia vaatimuksia. Edelleen on niitä, jotka eivät huomioi asiaa lainkaan tai eivät osallistuneet tutkimukseen. Monessa muussa maassa veronmaksajien varoilla toteutetut hankinnat on viety vastuullisempaan suuntaan aktiivisemmin kuin Suomessa. Ruotsissa kunnat käyvät itsekin auditoimassa kehitysmaiden tehtaita ja Belgiassa jo puolet julkisista hankinnoista toteutetaan eettisesti. (Finnwatch 2011b.)

8 Alkuperämaa tuntematon

Made in Bangladesh –merkin perusteella asiakkaalla voi olla mielikuva siitä, millaisissa olosuhteissa vaate on tehty, mikä puolestaan saattaa vaikuttaa ostopäätökseen.

Made in -merkinnät ovat olleet Suomessa vapaaehtoisia vuodesta 1992. Vaatteen valmistusmaaksi voi merkitä esimerkiksi ”Made in fashionland”, kuten huomasiin eräissä tuotteissa. EU haluaa alkuperämaamerkinnot pakollisiksi, mutta osa vaatetusalan edustajista vastustaa hanketta. Yhdysvalloissa ja Japanissa alkuperämerkinnät ovat pakollisia. Ulkomaankauppatilastot eivät ole luotettavia, sillä merkintöjä väärennetään. (Saaritsa 2011a.)

Globalisaatio on myötävaikuttanut siihen, että vaatteiden tuotantoketju saattaa olla monimutkainen, pitkä ja ulottua moneen maahan. Raaka-aine tuotetaan yhdessä maassa, kangas kudotaan toisessa, ompelu tapahtuu kolmannessa ja neljännessä maassa. Muotikaupan liiton mukaan alkuperämaamerkintälain takana on EU:n halu hankaloittaa kansainvälistä joustavaa kaupankäyntiä eikä se sovellu moderneihin globaaleihin tuotantoketjuihin. (Moisio 2011; Aaltonen 2011.)

Tuotteen alkuperää kysyvä kuulee usein yrityksen selityksen siitä, kuinka monitahoisen tuotantoprosessin vaiheita on mahdotonta selvittää. Nykyaikaisen tekniikan avulla yritykset kuitenkin halutessaan pystyvät selvittämään vaatteiden tuotantopaikat, sillä ne merkitään eri valmistusvaiheissa koodilla, jotka kertovat tuotantotiedot leikkauserän tarkkuudella. SASK:in viestintäpäällikön Jukka Pääkkösen (Yle 2011) mukaan alkuperämaan merkitsemättä jättäminen vie kuluttajalta pienenkin mahdollisuuden selvittää tuotteen valmistusolosuhteita. (Moilala 2006,4.)

9 Pohdintaa

Työntekijät ovat yrityksen tärkein voimavara ja menestymisen ehto. Tuotemerkki ja kauppa eivät saa katetta tai mahdollista voittoa, ellei joku jossain valmista tuotetta. Vaikka tuotanto tapahtuu kaukana pääkonttorista, yrityksen tulisi yhteiskuntavastuukysymyksissään kiinnittää huomiota myös tuotannon alkupäähän.

Työlainsäädäntö edistyy kehitysmaissa vähitellen, työntekijöiden tieto oikeuksistaan kasvaa ja yhteiskunnan vaatimukset painostavat viranomaisia toimimaan ja tehtailijoita parantamaan työolosuhteita. Edes minimitason ihmisarvo- ja työturvallisuuskriteerit täyttävää alihankintamaiden työlainsäädäntöä odotellessa länsimaisen vaatetusyrityksen pitäisi toimia omalta osaltaan vastuullisesti eikä käyttää hyväkseen alihankintamaan vaatetustehdastoiminnan mahdollistamaa työntekijöiden epäeettistä hyödyntämistä.

Haastateltuani Taslima Akhteria Bangladeshin vaatetustehtaiden työntekijöiden olosuhteista konkretisoitui vaatetusalan valtava ongelma-alue, jonka ratkaisemiseksi tarvitaan

niin kuluttajan kuin länsimaisen vaatetusyritystenkin entistä aktiivisempaa toimintaa. On valitettavaa, että vastuullinen yritystoiminta myös oman maan rajojen ulkopuolella ei ole itsestään selvää vaan yhteiskunnan on erityisesti vaadittava yhteiskuntavastuullista toimintaa ja valvottava sen toteutumista.

Vallitsevan toimintakulttuurin hiljainen hyväksyminen ja kykenemättömyys huomata sen muuttamismahdollisuuksia jättävät tilanteen ennalleen. Eettisyyttä arvostavan kuluttajan on mahdotonta ottaa selvää jokaisen tuotteen tuotanto-olosuhteista. Huomattavan halvassa tuotteessa johtopäätös on helppo, se tuskin on tuotettu eettisesti. Toisaalta kalliissakaan tuotteessa alihankintatyöstä ei välttämättä ole maksettu asianmukaista korvausta. Eettisesti tuotetuille vaatteille tulisi kehittää yhteneväinen riittävän tarkasti valvottu merkintämuoto, joka todistetusti takaisi jokaisen tuotantoportaan vaiheen kestävän läpivalaisua.

Valtion tehtävänä on huolehtia vaatetustehtäitensä työlainsäädännöstä ja työntekijöitensä oikeuksien toteutumisesta. Kehitysmaiden viranomaisten tämän hetkinen valitettava kykenemättömyys asian hoitamisessa siirtää vastuun tilaajille, joiden vaatimuksilla on tehtailijoiden kertoman mukaan merkitystä. Varsinkin isojen brändien vaatimukseen reagoidaan. Tilaajien tulisi sitoutua pitempiaikaisiin toimitussopimuksiin ja aktiivisesti sekä vaatia että valvoa tuotanto-olosuhteiden parannuksia. Tuotantohintojen kilpailutuksen kiristäminen äärimmilleen tekee vaatetustehtaille mahdottomaksi nostaa palkkoja tai investoida työolojen parannuksiin. Alihankintamaan palkkojen korotus vaikuttaa vain muutaman prosentin vaatteen myyntihintaan. CR Navigatorin vastuullisen yritystoiminnan konsultti Jukka Kuisma toteaa, että ”halvalla hinnalla elämöinti on parempaa myyntipuhetta kuin se, että se paita on tehty säällisissä olosuhteissa ” (Yle 2011).

Vaatetussuunnittelija, joka haluaisi tehdä myös eettisesti arvostettavia ratkaisuja, joutuu vertaamaan omia arvojaan yrityksen arvoihin. Vaatetussuunnittelijan vaikutusmahdollisuudet yrityksen sosiaaliseen vastuuseen riippuu yhtiön koosta. Omassa tai pienessä yrityksessä voi konkreettisesti toimia vastuullisesti eettisten arvojen pohjalta. Mitä isompi yritys, sitä haasteellisemmat ovat vaikutusmahdollisuudet. Astuessaan sisään yhtiön pääovesta vaatetussuunnittelija hyväksyy ainakin pääpiirteittäin yhtiön arvot.

Tutkimusten mukaan kuluttajien moraalinen herääminen on vaikuttanut myös eettisten kysymysten esiinmarssiin. Ekologisuuden lisäksi ostajat ovat entistä enemmän kiinnostuneita myös tuotteen tekemiseen liittyvistä sosiaalisista tekijöistä ja vaatimukset tuotantoprosessin läpinäkyvyydestä voimistuvat. Tulevalla sukupolvella eettisten tekijöiden vaikutus tuotteen ostopäätökseen on suurempi kuin vanhemmillaan. Kansallisen nuorisotutkimuksen 2011 mukaan kolme neljästä 15-30-vuotiaasta nuoresta tai nuoresta aikuisesta vaati yritykseltä muitakin kuin taloudellisia arvoja. Lisäksi valtaosa vastaajista ei uskonut yritysten kertovan koko totuutta tuotannon eettisyydestä. (Verkkouutiset 2011.)

Myös yritysmaailmassa yhteiskuntavastuuajattelu on yhä ajankohtaisempaa – esimerkiksi toukokuussa 2011 järjestettiin Suomessa ensimmäinen yritysten yhteiskuntavastuun messutapahtuma, Ratkaisun Paikka, jossa esiteltiin mm. 40 ratkaisuesitystä yhteiskuntavastuuta koskeviin kysymyksiin. Järjestäjänä toimi Finnish Business Society FiBS, joka auttaa yrityksiä löytämään kilpailuetua vastuullisuudesta. Monet oppilaitoksetkin kantavat osansa tulevaisuuden yritysten vastuullisuuden kehityssuunnista ja tarjoavat erilaisia ympäristö- ja yhteiskuntavastuuta käsitteleviä opintokokonaisuuksia.

Joskus yrityksen mainostama eettisyys on vain osa totuudesta, kuten osa tuoreen kansallisen nuorisotutkimuksen vastaajista epäili. Vaatteiden myynninedistämiseksi on viherpesun lailla käytetty sinipesua eli yrityksen imagoa kohotetaan ja taloudellista hyötyä tavoitellaan mainostaen erilaisia eettisiä tekoja paneutumatta todellisiin ongelmiin.

Nopean tiedonvälityksen aikakautena informaatio yrityksen epäeettisestä toiminnasta tai ”brändikiillotuksen” tasolle jäävästä vastuullisuudesta saavuttaa ennen pitkää myös kuluttajan. Yrityksen ylilyönnit leviävät nopeasti niin virallisen kuin sosiaalisenkin median kautta. Mainetta kannattaa vaalia, sillä sen palauttaminen on pitkä prosessi. Pitkällä tähtäimellä yhtiö saavuttaa merkittävän kilpailuedun, mikäli se ottaa huomioon taloudellisten ja ekologisten tekijöiden lisäksi myös eettiset tekijät. Vaatimus voiton tekemisestä valistuneella tavalla on tulevalta sukupolvelta itsestään selvempää kuin edeltävältä.

Keskustelu tuontivaatteiden tuotanto-olosuhteista on selvästi voimistumassa ja asiakkaiden paine tuotantoketjun läpinäkyvyyden saavuttamiseksi johtaa siihen, että vaate-
tususyhtiöiden on reagoitava sosiaalisen vastuunsa määrittelemiseen ja toimimiseen si-
dosryhmien vaatimalla tavalla. Jo nyt vastuuvaatimuksiin reagoimattomuus alkaa olla
vanhanaikaista.

Vaatetusyritysten työntekijöiden koulutuksessa, mukaan luettuina vaatetussuunnittelij-
jat, tulisi käsitellä enemmän eettisiä näkökohtia ja vastuullisia toimintatapoja. Taloudel-
lisuuden ja ekologisuuden arvostamisen lisäksi tulisi opetuksessa huomioida myös yh-
teiskunnan voimistuva vaatimus eettisesti toteutuneesta vaatetustuotannosta.

Opinnäytetyöni on vaatetusteollisuuden kehitysmaissa tapahtuvan alihankintatuotan-
non sosiaalisen vastuunottamisen ongelmia käsittelevä peruspaketti, josta on hyötyä
vaatetuotannon suunnanmuutokselle eettisempään suuntaan alkaen vaatetusalan opis-
kelijoiden valmentamisesta. Opinnäytetyöni edetessä huomasin sekä kuluttajien että
vaatetusalan ammattilaisten suhtautumisen aiheeseeni olevan hyvin mielenkiintoista.
Reaktioissa oli havaittavissa kaksi selkeää ääripäätä, toisaalta aihetta vähäteltiin ja väl-
teltiin, toisaalta epäkohtien esiintuominen miellettiin ajankohtaiseksi asiaksi. Usein epä-
eettinen toiminta oikeutettiin vedoten erilaisiin selityksiin selkeän tiedon puuttumisesta
asian kaukaisuuteen. Jatkotutkimus voisi suuntautua sekä kuluttajien että vaatetusalan
ammattilaisten suhtautumistapaan ja valintoihin, kun kysymyksessä on taloudellisuus-
den ja eettisyyden välinen ristiriita.

Vaatetusteollisuuden tuotanto-olosuhteiden ja työntekijöiden aseman parantaminen
niin Bangladeshissa kuin muissakin kehitysmaissa on yhtä mahdollista kuin se on ollut
aikanaan länsimaissa. Sivistysvaltiona meillä on jopa velvollisuus viedä edistynyttä
työkulttuuria kehitysmaihin. Win-win-tilanne on tavoittelemisen arvoista, alihankinta-
maan työntekijä tekee ihmisarvoista työtä saaden elämiseen riittävää palkkaa ja länsi-
mainen kuluttaja saa silti edullisia mutta oikeudenmukaisesti tuotettuja vaatteita.

Lähteet

Aaltonen, Jarmo 2011. Kauppiaat vastustavat pakollisia alkuperämerkintöjä vaatteisiin. Helsingin Sanomat 4.1.2011

Alaviita, Lauri 2010. Vaatetuotanto valloillaan Vietnamissa – kuka takaa työolot? Maailma.net [verkkosivu] <<http://global.finland.fi/public/default.aspx?contentid=200124>> (luettu 10.1.2011)

Bajaj, Vilkas & Manik, Julfikar Ali 2010. Bangladesh arrests 21 After Rallies. New York Times [verkkosivu] <<http://www.nytimes.com/2010/08/17/business/global/17labor.html> > (luettu 9.2.2010)

Berghäll, Anna 2011. Työntekijöiden globaalit oikeudet. Maailmantalous.net [verkkosivu] <<http://www.maailmantalous.net/?q=fi/node/41>> (luettu 13.2.2011)

BGMEA 2010. Trade Information. Bangladesh Garment Manufacturers & Exporters Association [verkkosivu] <<http://www.bgmea.com.bd/home/pages/TradeInformation> > (luettu 29.3.2011)

CCC 2010a. Compensation Bangladeshi Fire Victims Inadequate. Clean Clothes Campaign [verkkosivu] <<http://www.cleanclothes.org/urgent-actions/compensation-deceased-garib-workers-still-inadequate> > (luettu 22.3.2011)

CCC 2010b. Action for safe factories in Bangladesh on 5th anniversary of Spectrum disaster. Clean Clothes Campaign [verkkosivu] <<http://www.cleanclothes.org/news/action-for-safe-factories-in-bangladesh-on-5th-anniversary-of-spectrum-disaster> > (luettu 22.3.2011)

CCC 2010c. Information on jeans sandblasting. Clean Clothes Campaign [verkkosivu] <<http://www.cleanclothes.org/resources/ccc/working-conditions/information-on-sandblasting>> (luettu 22.3.2011)

Det Norske Veritas 2010. SA8000 [verkkosivu] <http://www.dnv.fi/palvelut/arvioinnit/yritysvastuu/palvelut_ratkaisut/sosiaalinen_vastuu/SA8000/index.asp> (luettu 5.2.2011)

Duncan, Pruett 2005. Looking for quick fix. Clean Clothes Campaign [verkkodokumentti] < http://puhtaatvaatteet-fi-bin.directo.fi/@Bin/d694a3b75b9aef521a7796baf25ba54c/1306336407/application/pdf/116037/05-quick_fix.pdf> (luettu 2.4.2011)

EK 2006. Vastuullinen yritystoiminta - käytäntöjä suomalaisissa yrityksissä. Elinkeinoelämän keskusliitto [verkkosivu] <http://www.ek.fi/ek_suomeksi/ajankohtaista/tutkimukset_ja_julkaisut/ek_julkaisuarkisto/2006/Vastuullinen_yritystoim.pdf> (luettu 2.4.2011)

Feizal, Samath 2011. Sri Lankan vaatetehtaissa pulaa työvoimasta. Kepa [verkkosivu] <<http://www.kepa.fi/uutiset/8199>> (luettu 16.3.2011)

Kala, Seema ; Paananen, Silva ; Perälä, Mikko & Perälä, Tuomo 2009. Markkinatutkimus. Intia, Bangladesh, Nepal, Sri Lanka. Finatex. Tekstiili-ja vaatealusteollisuus ry [verkkodokumentti]< <http://www.finatex.fi/media/projekti/Sisubase&Finpro.pdf>> (luettu 12.5.2011)

Finnwatch 2011a. Mitä teemme.[verkkosivu]<<http://www.finnwatch.org/mitaeteemme>> (luettu 15.4.2011)

Finnwatch 2011b. Työvaatteiden tuotanto-oloja vahditaan aiempaa enemmän. [verkkosivu] <<http://www.finnwatch.org/uutiset/131-tyoevaatteiden-tuotanto-oloja-vahditaan-aiempaa-enemmaen>> (luettu 2.4.2011)

Grundström, Elina & Tuunanen, Yrjö 2002. Alkuperämaa tuntematon. Keuruu: Otava

Hag, Naimul 2011. Bangladesh palkkaa Libyasta palaavat. Kepa.fi [verkkosivu]
<<http://www.kepa.fi/uutiset/8254>> (luettu 25.4.2011)

Halonen, Tarja 2011. Tasavallan presidentin tervehdys. Finnwatch [verkkosivu]
<<http://www.finnwatch.org/uutiset/133>> (luettu 15.4.2011)

HS 2010. Sata loukkaantui tekstiiliprotestissa Bangladeshissa. Helsingin Sanomat
1.8.2010 (AP-Reuters)

Huovinen, Arto. 15.2.2011. Kampanja tappajafarkkuja vastaan. Kansanuutiset.fi [verk-
kosivu] <<http://www.kansanuutiset.fi/uutiset/ulkomaat/2468289/kampanja-tappajafarkkuja-vastaan>> (luettu 29.3.2011)

Ihmisoikeudet.net. 2010. Lapsityövoiman käyttö ja Suomi. [verkkosivu]
<<http://www.ihmisoikeudet.net/index.php?page=lapsityovoiman-kaytto-ja-suomi>> (luettu 19.2.2011)

ITUC 2010a. Annual survey of violations of trade union rights. Asia and pacific. Inter-
national Trade Union Confederation [verkkosivu] <<http://survey.ituc-csi.org/+Asia-Pacific-Global+.html>> (luettu 24.3.2010)

ITUC 2010b. Annual survey of violations of trade union rights. Bangladesh. Interna-
tional Trade Union Confederation [verkkosivu] <<http://survey.ituc-csi.org/+Bangladesh+.html>> (luettu 24.3.2010)

Jansa, Kirsi 2007. Eettinen pikamuoti, lähes mahdoton yhtälö. Kuluttaja-lehti 6/2007.
[verkkosivu] <<http://www.kuluttaja.fi/Page/pab451be-512f-4ea3-b3ae-6ead53cc82d2.aspx>> (luettu 16.2.2011)

Jokinen, Anniina, Ollus, Natalia & Viuhko, Minna 2011. Ehdolla millä hyvänsä. Työperäinen ihmiskauppa ja ulkomaalaisten työntekijöiden hyväksikäyttö Suomessa.

Heuni(The European Institute for Crime Prevention) [verkkodokumentti]

<http://www.heuni.fi/Satellite?blobtable=MungoBlobs&blobcol=urldata&SSURiapptype=BlobServer&SSURIcontainr=Default&SSURIsession=false&blobkey=id&blobheadervalue1=inline;filename=Taitto_67_FINAL_20012011.pdf&SSURIsscontext=SatelliteServer&blobwhere=1295265233056&blobheadername1=Content-Disposition&ssbinary=true&blobheader=application/pdf> (luettu 17.3.2011)

Kallio, Tomi.J & Nurmi Pia (toim) 2006. Vastuullinen liiketoiminta. Peruskysymyksiä ja esimerkkejä. Turun kauppakorkeakoulu [verkkodokumentti]

< http://info.tse.fi/julkaisut/kr/Kre10_2005.pdf> (luettu 25.2.2011)

Könnölä Totti & Rinne, Pasi 2001. Elinehtona eettisyys. Vastuullinen liiketoiminta kilpailuetuna. Helsinki: Kauppakaari.

Laitila, Anastasia & Lauronen, Mika-Petri 2003. Talouden globalisaatio, ympäristö ja yhtiövalta, Maan ystävät ry. Helsinki: Edita prima Oy [verkkodokumentti]

<http://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:D89ZU09yRfEJ:www.maanystavat.fi/online/Talouden_globalisaatio_ymparisto_ja_yhtiovalta.pdf+sinipesu&hl=fi&pid=bl&srcid=ADGEEsG7tTt17-FHQHdEO5q8aZovpEgHdfMN3-i_6Z--S2bbBJu_wHv57Qs_8jwZ5xj4eaq1CWV81e2dWeU2Z0QnVPXC9bTLO8U2yCX_7GtGxlpY_GsjWZ1519DqM_kQaKBzYoFrGZk9&sig=AHIEtbS546xMkPdw7qLqAEYvBjkw-O_avQ> (luettu 20.5.2011)

Lehdonmäki, Ilkka 2011. Varokaa, lapsia työssä. SASK [verkkosivu]

<http://www.sask.fi/julkaisut/rajatriistolle/varokaa_lapsia_tyossa/joku_hyötyy_aina/> (luettu 4.4.2011)

Lipponen, Helena 2002. Köyhyyden ja lapsityövoiman noidankehä katkaistava - vaikka boikotoimalla. Maailmankuvalehti [verkkosivu]

<http://www.kepa.fi/kumppani/arkisto/2002_3/2429> (luettu 19.2.2011)

Maailma.net. 2010. Bangladeshin ay-aktiivit vapautettu. [verkkosivu]

<http://maailma.net/artikkelit/bangladeshin_ayaktiivit_vapautettu> (luettu 20.1.2011)

Maher, Sam 2009. False Promises - Migrant Workers in the Global Garment Industry. Clean Clothes Campaign [verkkodokumentti]

.<<http://www.cleanclothes.org/resources/ccp/working-conditions/false-promises>> (luettu 15.2.2011)

Moilala, Outi 2006. Vaatteita etelästä- Alan yritysten sosiaalinen- ja ympäristövastuu. Finnwatch [verkkodokumentti]

<http://www.finnwatch.org/pdf/rap_Vaatteita_etelasta.pdf> (luettu 14.2.2011)

Moilala, Outi 2009. Ostoja etelästä ja hikipajoista. Kotimaisten vaate- ja urheiluyritysten sosiaalinen ja ympäristövastuu. Seurantareportti 2009. Finnwatch [verkkodokumentti] <http://www.finnwatch.org/pdf/Ostoja_etelasta_ja_hikipajoista.pdf> (luettu 3.3.2011)

Moilala, Outi 2010. Hyvä vai huono BSCI. Työmaana maailma 2/2010, 10-11.

Moisio, Aleksi 2011. Päivä on yhä pitkä Kiinassa. Helsingin Sanomat 1.3.2011.

Mäkinen, Mari 2010. Valmiiksi kulutettujen farkkujen valmistus hengenvaarallista. Yle.fi [verkkosivu]

<http://yle.fi/uutiset/kotimaa/2010/12/valmiiksi_kulutettujen_farkkujen_valmistus_hengenvaarallista_2209410.html> (luettu 29.3.2011)

Nilsson, Eva 2008. Maailmankaupan pelisäännöt. Maailmantalous.net [verkkosivu].

<<http://www.maailmantalous.net/?q=fi/node/55>> (luettu 7.4.2011)

Niskakangas, Tuomas 2010. Palkkavaatimukset nostivat mellakoita Bangladeshissa. Helsingin Sanomat 17.9.2010

Nurmi, Anni 2010. Mistä viiden euron paidan hinta koostuu. [verkkosivu] <<http://uusimusta.squarespace.com/etusivu/2010/11/11/mista-viiden-euron-paidan-hinta-koostuu.html>> (luettu 10.1.2011)

Osakeyhtiölaki 2006. Osakeyhtiölaki 21.7.2006/6241 luku 5 § [verkkosivu]. <<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2006/20060624>> (luettu 19.3.2011)

Osborn, Mark 2009. Interview: the struggle of Bangladeshi garment workers. No sweat [verkkosivu] <<http://www.nosweat.org.uk/story/2009/02/02/interview-struggle-bangladeshi-garment-workers>> (luettu 5.2.2011)

Puhtaat vaatteet 2011a.[verkkosivu] <<http://www.puhtaatvaatteet.fi/>> (luettu 20.3.2011)

Puhtaat vaatteet 2011b. Usein kysyttyjä kysymyksiä.[verkkosivu] <<http://www.puhtaatvaatteet.fi/ukk/>>(luettu 20.3.2011)

Pruett, Duncan 2005. Looking for quick fix. Clean Clothes Campaign [verkkodokumentti] <http://www.cleanclothes.org/documents/05-quick_fix.pdf> (luettu 20.1.2011)

Riddselius, Christopher & Maher, Sam 2010. Killer Jeans: a report on sandblasted denim. Labour behind the label/ Fair trade center [verkkosivu] <<http://www.killerjeans.org/>> (luettu 16.3.2011)

Ristelä, Pekka 2011. Työntekijän ääni kuuluu vain järjestäytymällä. Maailmantalous.net [verkkosivu] <<http://www.maailmantalous.net/?q=fi/node/81>> (luettu 13.2.2011)

Saaritsa, Sini 2011b. Aukotonta valvontaa ei ole. Pam-lehti 5/2011, 8.

Saaritsa, Sini 2011a. Kuoleman merkit. Pam-lehti 1/2011, 11-12.

SAI 2008. The SA8000 Standard. Social accountability international [verkkosivu]. <<http://www.sa-intl.org/sa8000>> (luettu 13.2.2011)

SASK 2010a. Suuryhtiöt vaativat Bangladeshin tekstiilityöntekijöille kohtuullista palkkaa. Suomen ammattiliittojen solidaarisuuskeskus ry [verkkosivu]
 .<<http://www.sttk.fi/fi-fi/maaillameneillaan/kirjoitukset/maailmalla-meneillaan/sask-suuryhtiöt-vaativat-bangladeshin-tekstiilityöntekijöille-kohtuullista-palkkaa> >
 (luettu 16.3.2011)

SASK 2010b. ITUC:in vuosiraportti ay-oikeuksien loukkauksista maailmalla vuonna 2009. Suomen ammattiliittojen solidaarisuuskeskus ry [verkkosivu]
 <<http://www.sask.fi/kampanjat/mustakirja/ituc-raportti-2010>> (luettu 16.3.2011)

SFS ry 2006. Yritysten yhteiskuntavastuu – Ohjeita. Suomen standardoimisliitto. Helsinki: SFS.

SFS ry 2011. ISO-26000 Yhteiskuntavastuuopas. Suomen standardoimisliitto [verkkosivu]<<http://www.sfs.fi/files/SFS-ISO%2026000%20Yhteiskuntavastuu.pdf>> (luettu 2.4.2011)

Taksvärkki ry 2002. Unelmana kouluuamu. [verkkosivu]<http://www.taksvarkki.fi/bangladesh/tekijat_su.html > (luettu 3.5.2011)

Tapanainen, Maippi 2006. Enemmän, nopeammin, halvemmalla. Vapaatuotannon voitokulku. Helsinki: SASK.

Tapanainen, Maippi 2010. Yritysten yhteiskuntavastuu-eettisyyttä, bisnestä vai sinipesua. Finnwatch [verkkodokumentti]
 < <http://www.finnwatch.org/images/stories/PDF/Ykv.pdf> > (luettu 5.4.2011)

Työ- ja elinkeinoministeriö 2011. Kansainvälinen työjärjestö ILO [verkkosivu]
 <<http://www.tem.fi/index.phtml?s=2358>> (luettu 20.4.2011)

Ulkoasiainministeriö 2006. Kauppapolitiikka. Eu:n yleinen tullietuusjärjestelmä GPS (Generalized System of Preferences) [verkkosivu]
 <<http://formin.finland.fi/public/default.aspx?nodeid=37788&contentlan=1 & culture=fi-FI>> (luettu 16.5.2011)

Ulkoasiainministeriö 2010. Maatiedosto Bangladesh.[verkkosivu]

<<http://formin.finland.fi/public/default.aspx?nodeid=31002&contentlan=1&culture=fi-FI>> (luettu 15.3.2011)

Ulkoasiainminiö 2011. Bangladesh: kehityksen mittarit. [verkkosivu]

<<http://formin.finland.fi/public/default.aspx?nodeid=17647&contentlan=1&culture=fi-FI>> (luettu 15.3.2011)

UNDP 2011. YK:n kehitysohjelma 2011. Inhimillisen kehityksen raportit. YK [verkkosivu] <<http://www.undp.fi/hdr/>> (luettu 15.5.2011)

Verkkouutiset 2011. Nuoret: Yritysten ei pidä ajatella vain rahaa. STT[verkkosivu]

<http://www.verkkouutiset.fi/index.php?option=com_content&view=article&id=54344%3A%3Anuoret-haluavat-yritysten-tuottavan-muutakin-kuin-voittoa&Itemid=8> (luettu 2.5.2011).

Yle 2011. Muotimaailmassa eettisyys ei myy. Yle.fi [verkkosivu]

<http://yle.fi/uutiset/kotimaa/2011/02/muotimaailmassa_eettisyys_ei_myy_2350412.html> (luettu 15.5.2011)

Akhter, Taslima 2011. Bangladeshilainen yhteiskunta-aktivisti ja yhteiskunnallisiin aiheisiin erikoistunut ammattivalokuvaaja. Haastattelu 24.4.2011 ja 28.4.2011

